Bergensposten.

NR.3 desember 2012 15. ÅRGANG

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 33. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet: 12.12.2012
Forsiden: Statsarkivet med ferdig fasade fotografert fra Odontologi-bygget over gaten

Den ferdige fasaden pr 3.12.2012. Den observante vil se at meshen har ulike nyanser på dette tidspunkt. Det vil jevne seg ut, og kanskje blir den grønn en gang.

ISSN 1501-4436

Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren 2

Erling Gjelsvik: Minnenes palass 3

Yngve Nedrebø: Fra Betlehem til Stemmeveien — Statsarkivet i Bergen 1885—2012 8

Anette Skogseth Clausen: Kunsten på Statsarkivet » Statsark et» og «Skulptur fra arkivet» av Tor Børresen 15

Runar Jordåen og Kenneth Bratland: På sporet av gardeigaren Wilhelm Frimann Koren Christie 18

Erik O. Paulsen – forfatter og historiker: Den store Festen -muséåpning, fiskeriutstilling og Byparken 39

Bjørn Davidsen: Bombemål S/N 102 Bergen – Den britiske bombingen av Laksevåg 1944–45 43

Jacob Neumann — biskop, arkeolog og sparebankdirektør 53

Fra redaktøren

Årets siste nummer av Bergensposten markerer at vi ved Statsarkivet i Bergen skal få overta nybygg og rehabilitert bygg. På ny skal vi få bli herrer i eget hus!

Det skal bli godt!

Mange år med plassmangel er over. Årene med provisorier er for oss nå historie. Byggesaken tok sin tid: 12 år, 11 måneder og 10 dager er gått siden vi 2. januar 2000 sendte brev til Statsbygg der vi orienterte om at magasinplassen ved Statsarkivet i Bergen var i ferd med å bli brukt opp. Vi trodde det ville ta 5-6 år å få saken gjennom systemet og avsluttet.

Vi har sannelig hatt bruk for både tålmodighet og optimisme. Det har vært perioder med tvil, men stort sett har vi hele tiden beholdt håpet og troen: det ordner seg nok. For fornuften må jo seire — til slutt! Da det i 2008 så som mørkest ut, kom finanskrisen og hjalp oss: Bygningsarbeiderne i Bergen måtte få noe å gjøre! (Arkivene var det ikke så viktig med!)

Det grønne lyset ble tent i april 2009. Byggestarten kom sommeren 2010. Vi kunne ta i bruk de nye magasinene i november 2011, og vi flyttet til den nye lesesalen i oktober 2012.

Økningen av magasinkapasiteten er formidabel, fra knapt 15.000 til 34.000 hyllemeter. Vi har fått ny og flott lesesal, mange nye kontorer, og vi har fått rehabilitert og restaurert bygget fra 1921. Egill Reimers' bygg vil snart bli fredet, og er nå i en fysisk tilstand det neppe har hatt siden det stod nytt. Minnenes palass.

Alt ble ikke slik vi hadde ønsket oss det. Men nå kan vi rette fokus mot det som er Statsarkivet i Bergens primære oppgaver: Vi kan ta i mot, ordne og registrere arkivene og sørge for at informasjonen er tilgjengelig for alle som søker den.

Mange har støttet oss, oppmuntret oss og hjulpet oss i løpet av den lange vandringen. Vi takker dem alle!

Bergen 12. desember 2012.

Yngve Nedrebø

Erling Gjelsvik:

Minnenes Palass

1.

Medgang, motgang, sorg og sinne –
Hvem kan huske alt som var?
Hvem var mor, og hvem var far?
Selv om den slags kan man tvile.

Hvem skal være folkets minne?
Hvem skal gi oss gode svar
når den siste i sin slekt
under kistelokkets vekt
endelig er stedt til hvile?

Evigheten husker lite.
Der den tause døden ruver
over lensmenn, futer, tjuver
er det ikke godt å vite
Hvem som hadde bondevett,
og lot nåde går for rett…
eller var en bondeplager,
blind for tårer, døv for klager:
en som med et hørbart grynt,
når han var i rette lune,
kjørte flekkekniven inn
for å flå et pisket skinn,
slik at Kongen fikk sin mynt.

Og en klynge sto i tunet,
uten fremtid, uten håp.
Futens karer tømte stuen,
stengte av, slo vann på gruen.
Kald er fattigdommens dåp.
Røyken står fra armods pust,
stinker råte, danner rust
på de blanke, skarpe minner
om det verste og det beste.

Alt vi en gang var, forsvinner.
Hvor skal tiden finne feste?
Når vårt liv er blitt til støv,
virvlet opp av nye trinn,
og vår glede ved å finnes
flagrer hen som vissent løv
i en høstlig virvelvind –
Hvem skal huske oss, og minnes:
Hvem var jeg? Og hvem var du?
Husmann, med en enslig ku?
Eller størst blant store karer,
stor i kjeften, pen i tøyet,
god for hundre våger fisk,
handelshus med pakkedisk …
alltid åpen for en risk!
Brakte lott og last i land,
skaffet landet gode varer.
Var du kjent som hedersmann,
eller rent ut sagt litt snusket –
eiekjær og pengegrisk?
Skrev du falskt, og har du løyet?
Ble du ansett som en høker
uten skikk på sine bøker,
slik at seks og seks ble tretten?
Fikk du bot i lagmannsretten?
Var du en av dem som fusket

litt med vekten, og lot kosten
til de ansatte gå fløyten –
alle disse som tok støyten,
sto i regnet, tålte frosten,
for at rikfolk skulle skinne?

Blir de slitte hender husket?
Var det hardt å være kvinne?
Var det du som måtte spinne,
og som egnet brosmesnøret
når du ikke bøtte garnet,
mens du også ammet barnet
mellom alt du skulle gjøre?

Var det lettere for mannen?
Var du den som måtte slite
seg i filler, for så lite?
Kanskje en av sjømannsstanden?
Tålte savn og trosset farer…
måtte lystre, måtte krype,
fikk av skipperen på pelsen,
unnvek dødens mange snarer
før du fant din siste hvile
i det endeløse dypet?

Gikk du attpå til i felten?
Var en krig ditt verste minne?
Ble du tatt, og buret inne?
Var du innsatt i Prisonen?
Eller var det Bergen-Belsen?
Var du skurken? Var du helten?
Hva gikk galt? Hvor ble du av?
Var du en som fant sin grav
hos Den norske legionen?

Eller sto du på skafottet
mandag morgen klokken åtte
første uke i april
anno femten nittiseks.
Var du drapsmann? Var du heks?
Hvem lot øksebladet falle?
Hvem slo ild og tente fyr?

De som så på, det var alle.
Byens folk sto tett omkring,
i en stram, forherdet ring
for å se et skadedyr,
et krapyl, en ussel rotte
styrte ned i Fandens pøl.

Akk! I dødens mørke grotte
ender vi dessverre sjøl.
Hvert et blikk i hver en skalle
brister, mister all sin glans.
Kort er livets eventyr,
og hvor lang er livets dans?

Tiden flyr. Så er den borte.
Alt vi vinner blir til tap.
Hver en sjel og hver en skjorte
skal bli slukt av tidens gap.

2.

Men en vev må kunne bøtes.
Minnene må ha et hjem,
slik at før og nå kan møtes,
at i går kan manes frem.
Likegyldighet kan myrde
alt vi visste, alt vi vet.
Dén har ingen liten byrde
som skal være tidens hyrde:
vokter av en evighet.

Men – se, HER er tiden hjemme!
Her er fortids trygge favn.
Her er vernet mot å glemme

tilbys den som trenger tolk
for å tyde det et folk
legger etter seg av spor.

Her kan man kan la seg beruse
av et møte med det beste
norsk forvaltning har brakt frem.
Jeg – et klassisk rotehode –
hører med blant alle dem
som får all den hjelp vi trenger
i et mylder av detaljer:
Hvem ble hengt? Hvem fikk medaljer?
Hvem fikk hva for hva slags penger?
Hvem var madam Franzens pode?
Hvem satt barn på stuepiken?
Var han slakterdreng fra Viken,
med losji i sjette rode?

årstall, dato, åsted, navn.
Svunnen tid – det levde livet –
lever her, i Statsarkivet.

Her, ved gamle Ulriks føttet
– her, hvor byens spede røtter
fant et jordsmonn, fikk et feste –
ligger minnenes palass.

Nå var det blitt trangt om plass.
Altså står vi foran neste
bolk i sagaen om huset
hvor en stødig rettesnor

Ingen gåte er for vrien.
Harde facts, med tall og kode,
fyller hylle etter hylle.
Tenk, et hus der folk kan trylle
frem den siste, minste biten
i et puslespill av viten!

Og i hva består magien?

Flid, pertentlighet, system –
kronet med et diadem:
undringens begjærlighet
etter alt vi ikkje vet.

På portalen står det skrevet:
Scripta manent. Skrift er varig.
Snøen smelter, hus blir revet.
Hvor er Ola? Hvor er Kari,
og de andre som har levet?
Tiden kommer og den går,
Blir til måneder og år.
Scripta manent. Skrift består.

Ja, mot tidens kvasse tann
holder skriften tappert stand.
Skriverkarlens kruseduller
favner selve Norges land:
I de militære ruller.
I forhandlingsprotokoller.
I rapporten fra en toller.
I notering av en pant
(slik at noen skiftet roller –
én ble brått en holden mann,
mens en kakse ble til fant).
I journaler og i lister.
Kirkebøker, skipsregister.
Dommer, forelegg og bøter.
Oppebørsel, regnskap, manntall.

Referatene fra møter…
over hva ble det votert?
Lengde, vekt, volum og antall –
stort og smått er blitt notert.

Tusener av pekepinner.
Kort og godt: nasjonens minner.

For så meget kan erfares.
Og i ettertidens rester
må det ryddes og bevares.
Selv det mest nøytrale skriv,
bortgjemt mellom slitte permer
(stadig oftere bak skjermer),
har behov for et arkiv.

Hvem var eieren av kården?
Hvem var lederen for horden?
Hvem ble overkjørt av Forden?
Hvem var slave? Hvem var lor-
den?

Hvor er mønsteret og borden?

Tiden flyr som ville hester,
uten bissel, uten sal.
Altså trengs en ridemester,
en som kjenner tiden vel.

Uten ham blir verden gal.

Statsarkivets personell,
ettertidens stramme kusker,
skaper kaos om til orden.

Statsarkivet! Huset husker!

Yngve Nedrebø:

Fra Betlehem til Stemmeveien—Statsarkivet i Bergen 1885—2012

Klosteret 17 med fru Dorthea Benes på trappen. Hun var gift med lærer Rasmus Benes, lærer i Nykirkesoknet og bosatt i «Bethlehem» . Fotografiet må være fra før 1880.

Peter Hersleb Birkeland (1807-1896) var biskop i Bergen i 16 år: Han huskes som en svært aktiv mann og han hadde gleden av å se innviet 81 nye kirkebygninger i stiftet i sine embetsår.

Men interessene hans strakte seg også videre, og han har den største delen av æren for at Bergen fikk et eget stiftsarkiv i 1885. Biskop Birkeland nedtegnet i årene 1882-1885 sine erindringer, og der har han selv gitt opplysninger om bakgrunnen for opprettelsen av stiftsarkivet.

Han beskriver skrøpelige forhold for embetsarkivene,. Stiftsdireksjonens og Stiftamtmannens eldre arkiver «var anbragt paa et snævert og mørkt Loft paa den gamle Stadsport. Biskopens ældste Archiv gik fra Mand til Mand nedpakket i Kasser og i den i Anordningerne saa ofte omtalte Stiftskiste (en meget stor Egekiste med svære Jernbeslag og en vældig Nøgel); dog var Archivet, omtrent fra Aaret 1823, og de endnu ældre Protokoller i god Orden opstillet paa Bispekontoret. En Amtmands Archiv havde omsider fundet Husly paa en Kjøbmands Søhus.»

De dårlige forholdene ble kjent og vakte oppsikt, og på 1870-tallet engasjerte Kirkedepartementet seg med spørsmål om fortholdene, og stiftsdireksjonen fikk i oppdrag å kartlegge mulighetene.

> *«Men Bergens By havde ingen dertil passende fritbeliggende Tomt at afse, og kjøbe hos Private vilde koste store Summer. Sagen gikk derved i noget Langdrag, og jeg for min Del gik ofte paa mine Spadserture og tænkte paa dette Spørgsmaal: hvor skal vi dog finde en Tomt til det høistfornødne Stiftsarchiv? Saa gik jeg en Dag atter*

Klosteret 17, «Bethlehem» - bygningen som huset Stiftsarkivet i Bergen 1885-1921. Foto ca 1912. Personalet foran bygningen sammen med en del forbipasserende.

> *over Holbergs Almending, og blev staaende ved den der beliggende Fundatsskolebygning, «Bethlehem» kaldet, ... Her tænkte jeg, har vi jo Archivbygning, grundmuret midt paa Almendingen og frit beliggende; naar den bliver forandret og paabygget, maa den blive brugbar for Øiemedet.»*

Etter lang tids planlegging og forarbeid kunne Stortinget i 1879 fatte vedtak om å opprette et Stiftsarkiv i Bergen, og i 1880 bevilget Stortinget 20 000 kroner til innkjøp av bygningen «Bethlehem» (Klosteret 17), den tidligere fattigskolen for Nykirkesoknet, til det nye stiftsarkiv. I 1883 og 1884 ble det bevilget midler til ombygging og istandsettelse av bygningen, og Cand. jur. Thomas Brown Lie Hermansen (1853-1903) ble utnevnt til embetet som Stiftsarkivar i Bergen i 1884, og Stiftsarkivet i Bergen ble åpnet for publikum i 1886.

Stiftsarkivet hadde i Klosteret 17 sentral beliggenhet i byen, men bygningen hadde begrenset magasinplass, og viste seg etter få år å være i minste laget. De stadige bybrannene i Bergen kunne også få folk til å tvile på om en beliggenhet inne i bykjernen var egnet for et arkiv. Da Just Bing (1866-1954) ble stiftsarkivar i Bergen i 1903 så han på mulighetene for å få utvidet magasinkapasiteten.

Etter innspill henvendte Riksarkivaren seg i brev datert 31. august 1908 til Magistraten i Bergen med spørsmål om kommunens medvirkning til utvidelse av stiftsarkivet. Det ble bedt om reak-

sjon på to alternative løsninger:

- utvidelse gjennom påbygging av de eksisterende lokalene i Klosteret 17, der det bebyggelige arealet var på 245 kvadratmeter.

- oppførelse av nybygg på helt ny tomt, der det ble pekt på mulighetene for gjennom makeskifte å overta en tomt på kommunenes eiendom Årstad.

Tomten man hadde sett seg ut på Årstad lå rett sydvest for «Storhaugen» på et engstykke på oppsiden av Årstadveien, og rett overfor de gamle uthusene på Årstad gård.

> *«Av utstrækning er riktignok, uttaltes det, dette engstykke adskillig større end arkivet har bruk for at overta; men da man foruten plads for det nuværende stiftsarkiv og de mange lokalarkiver, hvis optagelse i stiftsarkivet allerede for den nærmeste fremtid fremstiller sig som tilraadelig og til dels nødvendig, dessuten bør ha fremtidens krav for øie, saa at man samtidig med tomt for den øieblikkelig fornødne bygning til like sikrer sig plads til senere fornøden utvidelse, og det paa den anden side likeledes er høist ønskelig, at en eventuel arkivbygning av hensyn til ildsikkerheten kan lægges i tilstrækkelig avstand fra samtlige nabotomter, saa vilde et areal av ca. 5.000 - 5.500 m2 i tilfælde meget vel gaa med til arkivets bruk, om det end ogsaa under visse ellers betryggende forutsætninger kunde nøie sig med et noget mindre omraade.»*

Stadskonduktørkontoret vurderte saken og reguleringingskommisjonen i Bergen avgav uttalelse 1. oktober 1908 der de anbefalte alternativet med Stiftsarkiv på ny tomt på Årstadvollen. De anbefalte makeskifte, men mente den gamle bygningen på Klosteret ikke kunne verdsettes høyere enn til en tomt på 3 mål, og anbefalte at man krevde 5 kroner kvadratmeteren for det arealet man ville ha bruk for ut over dette.

Reguleringskommisjonen ville ikke ta stilling til det andre alternativet før det forelå byggeplaner slik at man kunne se hvordan bygget ville bli utformet.

Magistraten sluttet seg til innstillingen fra reguleringskommisjonen, og saken ble lagt fram for formannskapet, som imidlertid vendte tommelen ned for alternativet på Årstad, og gikk inn for utvidelse av bygningen på Klosteret.

Formannskapets vurdering ble oversendt Riksarkivaren, og arkitekt Jens Zetlitz Monrad Kielland (1866-1926) ble gitt i oppdrag å utarbeide forslag til utvidelse av bygget på Klosteret.

Arkitekt Kiellands byggemelding ble oversendt Bergen kommune 15. april 1910. Han foreslo der å plassere tilbygget på sydsiden av den eksisterende arkivbygningen. Forslaget vakte liten begeistring i reguleringskommisjonen, mens stadskonduktøren anbefalte at dispensasjon ble gitt.

På samme tid hadde stiftsarkivar Bing sendt søknad om kjøp av det arealet som ble forutsatt brukt i arkitekt Kiellands forslag.

Bergen bystyre bestemte 12. desember 1910 å overdra en parsell av Årstad gård til tomt for oppføring av nytt stiftsarkiv, mot at kommunen fikk overta den eksisterende bygningen (Klosteret 17) i et makeskifte. Riksarkivaren ble underrettet om vedtaket i slutten av desember, og meldte resultatet til Kirkedepartementet 10. januar 1911.

Arkitekt Kielland fikk i oppdrag å lage utkast for det nye bygget, og han valgte en «paviljongmodell» . Riksarkivar Koren forkastet den da han tiltrådte embetet i 1912. Departementet bevilget midler for at riksarkivar Koren og arkitekt Guldahl kunne gjennomføre en studiereise i 1913 for å se på de nyeste arkivbygningene i Nord-Europa. Som følge av tilbakemeldingene utarbeidet arkitekt Kielland nye skisser, og etter dialog med stiftsarkivar Bing, riksarkivar Koren og Statens bygningsinspektør ble det lagt fram en ny plan i mars 1915. Denne planen forutsatte at bygget skulle bestå av to deler: et administrasjonsbygg med leiligheter for både vaktmester og stiftsarkivar, og en magasindel. Kostnadsoverslaget som fulgte planen forutsatte investeringer for 275 000 kroner.

Departementet mente planen var for storslått og alt for dyr, og krevde at administrasjonsbygget skulle reduseres «saaledes at den ikke kom til at indeholde familiebolig for stiftsarkivaren» .

Kostnadsreduksjonen ble likevel minimal. til 258 000 kroner. Budsjettnemnda i Stortinget oversendte 22. mai 1916 sin innstilling der de rådde til at det skulle bygges et nytt stiftsarkiv i Bergen etter Kiellands tegninger og planer, og Stortinget sluttet seg enstemmig til innstillingen i møtet 14. juni 1916.

Makeskiftekontrakten mellom Bergen kommune og Kirke- og undervisningsdepartementet var undertegnet 24. oktober 1913 i Bergen, og 22. mars 1914 i Departementet. Målebrevet er datert 17. september 1917, og viser at tomten var på 4942,3 m^2. Men hele tomten skulle ikke kunne bebygges, man skulle ikke komme «indenfor en avstand av 2 meter fra ytterkant av de over samme førende hovedvandledninger til byen» .

Men da var man klar til å ta fatt på selve byggingen.

Egill Reimers d.e. (1878-1946) ble engasjert som ny arkitekt for prosjektet. Han var spesielt opptatt av kvalitetene i den gamle bergensarkitekturen, og ivret for å la godt håndverksarbeid komme tydelig fram. Han var en av de ledende arkitektene i Bergen i første halvdel av 1900-tallet, og vant en rekke arkitektkonkurranser.

Fundamenteringsarbeidene begynte 31. juli 1918, men fordi man fortsatt ventet på byggemyndighetens godkjennelse av tegningene, og fordi man hadde fått protester på tallet på etasjer, gikk arbeidet utover høsten med liten mannskapsstyrke. Ytterligere forsinkelser ble påført av været, en langvarig regnperiode ble avløst av en lengre frostperiode.

Statsarkivet i Bergen på plass i Årstadveien 22. Foto fra 1930-tallet.

Fundamenteringen var ferdig i slutten av mai 1919. Da gikk man i gang med muren rundt tomten. Murmester J. Myking fikk kontrakten for mur og jernbetongarbeidet. 1. juli 1919 ble arbeidet med opparbeidelse av veier og utgraving av sand. Forskalingen av gulvet i kjelleren ble påbegynt første uken i juli.19. juli måtte det ansettes vaktmann, fordi uvedkommende hadde vært på byggeplassen og påført skader. Kjellergulvet ble støpt 28. juli, og 4. august begynte man å mure veggene i kjelleren og i magasinbygget.

I 1920 ble prosjektet hemmet av flere streikeaksjoner. «I hele juli og halvt ut i august 1920 stod byggearbeidet praktisk talt stille grundet fortsat streik og feriernes indtræden» . Men utover høsten 1920 begynte ting å komme på plass. Heisen ble godkjent 3. september. 28. oktober var vinduene på plass i magasinbygget.

Vaktmesterleiligheten ble godkjent 5. januar 1921, og kunne tas i bruk i andre halvdel av januar. I mars 1921 ble det inngått avtaler med D. Eche & Søn om malerarbeidet, og 1. juli 1921 var bygget ferdig for innflytting. Lesesalen var stengt gjennom juli 1921, men åpnet fra august.

Det største mysteriet er dekorasjonsarbeidene. 31. mai 1922 gjorde byggekomiteen avtale med dekorasjonsmaleren Bernhard Folkestad (1879-1933). Han skulle dekorere innerveggene i vestibylen og trappegangen med kalkmalerier.

Han fikk til disposisjon kr 8000, og skulle innen oktober 1922 legge fram sine utkast for byggekomiteen. Vi finner ikke mye igjen av slike malerier, bortsett fra motivet «Scripta manent» i selve inngangspartiet. Man kunne teoretisk tenke seg at maleriene kunne være overmalt, men arkitekt Jens Trei-

der har ikke funnet spor av slike dekorasjoner under den nåværende malingen heller. Forklaringen synes å være at arbeidet hadde trukket ut i tid, og at Departementet i 1924 var kommet til at kostnadene med dekorasjonen ville gå langt ut over det som kunne aksepteres.

Byggekomiteen skrev 3. november 1924 til departementet at man sterkt beklaget at vestibylen og trappegangen ville bli stående «ufærdig og litet stemmende med Arkitektens Intention samt dertil igrunden litet værdig en offentlig Bygning af denne Art» . Men «For alle Tilfældes Skyld er Arbeidet med Dekorationerne indstillet forløbig ..» Og slik står veggene fortsatt.

Men St. Sunniva kom på plass. Det var Wilhelm Robert Rasmussen (1879-1965) som utførte utskjæringen, mens Axel Revold (1887-1962) malte den.

Arkitekt Egill Reimers fikk i 1924 Houens legat for sitt arbeid med Statsarkivet i Bergen.

Under krigen fikk bygningene andre funksjoner etter at de i april 1940 var overtatt av Wehrmacht. De ble i vel fem år. I mai 1945 kapitulerte general de Boer på sitt kontor i Årstadveien 22,og bygningene ble igjen tatt i bruk som Statsarkivet i Bergen.

Magasinene i Årstadveien 22 kunne romme rundt 6000 hyllemeter. Materiale ble overført til Statsarkivet i Trondheim i 1929 og til statsarkivkontoret i Stavanger i 1949. Dermed var det nok plass til langt ut i 1970-årene.

Store avlevereinger gjennom andre halvdel av 1970-tallet gav plassmangel. Tilleggslokaler måtte leies, i påvente av utbygging. Etter en lang prosess kom bygging av tilleggsmagasiner i gang i 1992, og de nye magasinene kunne tas i bruk i februar 1993.

Med denne utbyggingen ble magasinkapasiteten utvidet fra 6000 til knappe 15000 hyllemeter. Men det viste seg fort å bli for lite. Alt i 2000 måtte vi be om ny utvidelse.

Det hadde tatt 13 år fra det ble tatt initiativ til byggesak i 1908 til bygget kunne tas i bruk sommeren 1921. Det skulle gå like lang tid med saken fra 2000!

Riksarkivaren orienterte Kulturdepartementet i 2001, og departementet bad om å få konkretisert planene. I samarbeid med Statsbygg Vest ble det laget framlegg til byggeprosjekt, og det ble oversendt Kulturdepartementet. Departementet bad da om å få utarbeidet rom- og funksjonsprogram. Det ble oversendt Kulturdepartementet i september 2002. Våren 2004 kom saken tilbake fra Departementet med spørsmål, og ble returnert med svar i november 2004.

Statsbygg etablerte en prosjektgruppe for utbyggingen i 2005. Gruppen kom på befaring i mai, og sommeren 2005 ble det gjort forberedelse til arkitekt- og entreprenørkonkurranse. Statsbygg makeskiftet med Bergen kommune, og sikret samme året den tilgrensende tomten mot øst for byggeprosjektet.

Arkitekt- og entreprenørkonkurransen

vart gjennomført vinteren 2005-2006. I april 2006 ble forslaget fra OBAS Vest og Vy/Lillefrøen arkitekter kåret som vinner. Kort etter vart det etablert en prosjektgruppe med deltakere fra Statsbygg, konsulenter og arkitekt/entreprenør. Gruppen utarbeidet detaljerte byggeplaner og budsjett sommeren og høsten 2006. Prosjektet ble oversendt Kulturdepartementet 10. desember 2006.

Sommeren 2007 ble det gjort arkeologiske utgravinger i tomten, og der dukket det opp spor etter mer enn 50 kokegroper og ildsteder. Det ble også funnet rester av to gamle bygninger, den ene 1600-1700 år gammel, den andre om lag 500 år yngre.

16. mai 2008 fekk vi melding om at byggeprosjektet var stanset, og vi ble bedt om å skaffe en nødløsning for minimum fem år. Men finanskrisen kasta lange skygger over byggeaktiviteten, og det kom flere pakker for byggebransjen. Byggeprosjektet ved Statsarkivet i Bergen kom inn på den prioriterte listen fra Hordaland Arbeidarparti i desember 2008, og statsråd Trond Giske gav endelege klarsignal for utbygging i april 2009.

Fra sommeren 2010 var det full fart med graving, sprenging, fundamentering og bygging. Dei nye magasinene ble tatt i bruk i oktober 2011, og med det er den samla magasinkapasiteten økt til 34 0000 hyllemeter. 1921-bygget er rehabilitert og tilbakeført. Hele prosjektet er ferdig høsten 2012, og 12. desember 2012 ble bygget formelt overtatt..

Anette Skogseth Clausen:

Kunsten på Statsarkivet

«Statsark et» og «Skulptur fra arkivet» av Tor Børresen

Det har ikke gått upåaktet hen hos de ansatte og sikkert ikke hos de besøkende heller: Statsarkivet har fått kunstverk utenfor bygningen. På inngangssiden i øst ligger det nå et overdimensjonert lett krøllet ark, mens i hagen har vi fått en delvis deformert binders, også den svært forstørret. Kunstneren Tor Børresen har flere motiver for nettopp å la dette være representativt for Statsarkivet.

Tor Børresen vant den lukkede konkurransen mellom tre forespurte kunstnere om å lage kunsten til Statsarkivet i Bergen. Konkurransen var utlyst av KORO – Kunst i offentlig rom, som forvalter de midler som blir avsatt til kunstprosjekter i forbindelse med statlig nybygging/ombygging. For Statsarkivet i Bergen var det bevilget ca 1,3 millioner (0,75 % av byggekostnadene) til kunstprosjektet, hvorav 850 000 skulle dekke selve kunstoppdraget. Det ble satt ned et kunstutvalg for Statsarkivet i Bergen med to kunstkonsulenter, Yngvild Færøy (leder) og Ingrid Berven, Statsbyggrepresentant ved prosjektleder Kjersti Sandvik, arkitekt Per Arne Bjørnstad og to representanter fra Statsarkivet i Bergen, Kristian Strømme og Anette Skogseth Clausen.

Kunstutvalget skulle både definere

T.h. Dekomponert binders, satt opp i hagen på nordsiden av Statsarkivet.

rammene for kunstprosjektet og stå for utvelgelsen. Tre kunstnere ble invitert til å delta i konkurransen. Det var tidlig klart at kunstverkene skulle være på utsiden av bygningen og ikke innendørs. Kunstnerne ble orientert om Statsarkivets funksjon, oppgaver og historie. Deres forslag til kunstprosjekter skulle gjenspeile nettopp dette, men samtidig tilnærme seg den noe alvorstunge funksjonen til Statsarkivet med en viss lekenhet. Det var også et ønske om at kunsten skulle være uventet, men likevel respektfull overfor Statsarkivet.

Tor Børresen sine kunstprosjekter med overdimensjonert, delvis deformert ark og binders spiller på den stereotype oppfatning av Statsarkivets funksjon – vi er kontorarbeidere. Men ved å plassere arket og bindersen på utsiden av bygget, får verkene oss til å tenke på det som blir fjernet fra Statsarkivet: binderser og kasserte dokumenter. Tor Børresen beskriver selv arket som et *tabula rasa:* «Tabula Rasa brukes som filosofisk begrep i forhold til nytt liv. Man fødes til verden som et ubeskrevet blad. Et arkiv har noen av de samme egenskapene, det kan samle og dokumentere et helt liv, men kan også redigere bort uvesentligheter.» [1] Mens bindersen i hagen har «samme målestokk som arket og forholder seg, ifølge kunstneren, til papiret (arket) «som hansken forholder seg til hånden» : En binders holder beslektede papirer sammen og kunstprosjektet kan i så måte minne oss om at historieskriving består av bevisste valg.» [2]

Under: Det hvitlakkerte Statsark et, 4 x 5 meter, plassert på den støpte Arkivplassen.

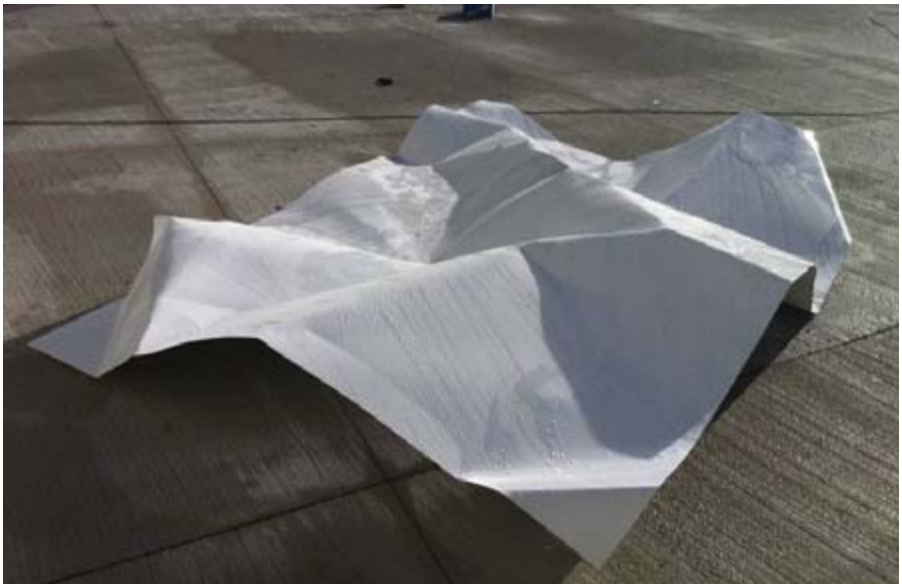

Mens bindersen er laget i cortenstål for at den skal ruste – akkurat som vanlige binderser – er arket holdt i spraylakkert stål med hvit matt finish for å gi assosiasjoner til et papirark. Både binders og ark er bøyd og vridd på, slik vi gjerne selv vrir ut en binders eller krøller et ark. Begge kunstverkene er utformet og festet på en slik måte at de skal tåle å bli brukt. Arket har flere naturlige knekker og buer som kan fungere som sitteplasser. Bindersen ligger rett på gressmatten og ser ut som den er tilfeldig slengt fra seg. Arket er festet på stolper og ligger litt over bakkenivå, noe som får arket til å framstå som lett, men det kan også gi assosiasjoner til et ark i fritt svev.

Kunstneren Tor Børresen (1963) bor og arbeider i Oslo, men er utdannet ved Vestlandets Kunstakademi i Bergen (nå slått sammen med flere skoler under Kunsthøgskolen i Bergen (KHiB)). Han lager gjerne lekne installasjoner og skulpturer som inviterer til undring. Det forholdsvis enkle uttrykket i verkene hans og hans bevisste materialbruk gir betrakteren frie assosiasjonsmuligheter.

Kunstverkene utenfor Statsarkivet har allerede skapt gode diskusjoner blant ansatte og besøkende. Det har ikke manglet på assosiasjoner og undring! Vi er stolt over å kunne vise fram nye Statsarkivet, og med «Statsark et» og «Skulptur fra arkivet» har vi fått tankevekkende skulpturer som utfyller Statsarkivets uttrykk.

Noter

[1] Pressemelding fra KORO 08.10.2012 http://www.koro.no/no/presse/pressemeldinger/?modu-le=Articles;action=Article.publicShow;ID=1945;

[2] Pressemelding fra KORO 08.10.2012 http://www.koro.no/no/presse/pressemeldinger/?modu-le=Articles;action=Article.publicShow;ID=1945;

Runar Jordåen og Kenneth Bratland:

På sporet av gardeigaren Wilhelm Frimann Koren Christie

Wilhelm Frimann Koren Christie (1778–1849) er eit kjent namn for dei som har interesse for norsk historie kring 1814 eller for bergensk lokalhistorie. Han var representant for Bergen til riksforsamlinga på Eidsvoll våren 1814 der han hadde den viktige rolla som sekretær for forsamlinga. Han blei president på det ekstraordinære Stortinget hausten same år, der han spelte ei viktig rolle for å tryggja ei mest mogleg intakt grunnlov og mest mogleg sjølvstende i tingingar med svenskane. I åra som følgde var han òg på Stortinget, men trass i tilbod om tunge verv sentralt valde han etter 1814 å venda tilbake til Bergen, der han blei stiftamtmann, seinare tollinspektør og ikkje minst grunnleggar av Bergens museum i 1825. Embetsmenn som Christie hadde gjerne fleire bein å stå på økonomisk, og jordeigedommar var ein av desse. I denne artikkelen skal me sjå nærmare på Christie som eigar av garden Straume i Fana. Men først må mannen introduserast litt nærmare.

Wilhelm Frimann Koren Christie kring 1814. Maleriet av Jacob Munch heng i Eidsvollbygningen.

Embetsmannen

Christie hadde djupe slektsrøter i Bergen og Hordaland. Christie-familien kom hit frå Skottland på 1600-talet og slo seg opp som kjøpmenn, men Edvard Christie (1701-1757) tok steget inn i embetsstanden, blei sokneprest i Tysnes og til slutt prost i Sunnhordland. Ein av sønene til Edvard med den andre kona hans Magdalene Margrethe Koren (1722-1806), var Werner Hosewinckel Christie (1746-1822) som blei landmålar i Bergen stift og lagmann i Gulating lagdømme. I tillegg dreiv han fleire marmorbrot, mellom anna på Hop i Fana der han òg etablerte seg på eigedomen og lystgarden som fekk namnet Wernersholm.[1] Ein annan av sønene til Magdalene Margrethe Koren og Edvard Christie var Johan Koren

Christie (1745–1823) som 24 år gammal blei byfogd og postmeister i Kristiansund. Dette embetet kasta mindre av seg enn venta, og etter kvart sa han det frå seg og slo seg opp i næringslivet. Han gifta seg med Anne Thue Brodtkorb (1753-1834) som kom frå ein av dei fremste kjøpmannsfamiliane i byen.[2]

Wilhelm Frimann Koren Christie var ein av sønene deira, og med den solide familiebakgrunnen – familien var rik på både økonomisk og kulturell kapital, for å bruka den franske sosiologen Pierre Bourdieu sine termar – var løypa meir eller mindre lagt: Ti år gammal fór Christie til Bergen for å gå på Katedralskulen, nokre år seinare blei han student i København før han byrja karrieren som embetsmann i det sentrale embetsverket, Danske kanselli, i 1801. I staden for å halda fram med den lovande karrierebanen her, valde han i 1809 å ta embetet som sorenskrivar i Nordhordland og busetja seg i Bergen. Dette var på denne tida eit ganske stort embetsdistrikt som strekte seg frå Austevoll i sør til Gulen i nord, og det besto av 11 skipreider.[3]

I Bergen blei Christie snøgt ein akta person hos eliten, og i 1813 skipa han saman med ein del ungdomsvener og andre embetsmenn, som Lyder Sagen, Peter Motzfeldt og Jonas Rein, *Quodlibet*, ei foreining som har blitt sett som ein lokal variant av Det Norske Selskab i København. Sjølv om foreininga i utgangspunktet var av det selskapelege og upolitiske slaget, blei heile tre av quodlibetanarane valde som representantar til riksforsamlinga på Eidsvoll: Christie, Rein og Motzfeldt. I staden for ein løpebane på dei politiske arenaene i Kristiania og Stockholm, valde Christie å reisa tilbake til Vestlandet. Det var neppe oppfatta som ei tilbaketrekking til provinsen. Då Christie var austpå hausten 1814 fekk han brev frå Lyder Sagen som skreiv: «Gid det var Dig og Motzfeldt muuligt at undgaae det Fangebuur, der aabnes for Eder i det uangeneme Christiania […]» [4)] Mang ein bergenspatriot kan vel slutta seg til dette hjartesukket òg i dag, men på denne tida var det kan henda endå større grunn til å oppfatta hovudstaden, med sine kring 10 000 innbyggjarar (13 000 med forstader), som ein lite attraktiv avkrok, mot det noko meir kosmopolitiske og verdsvende Bergen – den suverent største byen i landet med sine kring 18 000 innbyggjarar.[5]

I alle høve vendte Christie tilbake over fjellet, men no til eit nytt embete. Mykje tyder på at han hadde funne seg rimeleg vel til rette som sorenskrivar, det var nemleg berre motvillig han let seg «forfremma» til Stiftamtmann i Bergen, trass i at dette gjorde at blei den øvste sivile embetsmannen i Bergen stift, som strekte seg frå Sunnmøre til Sunnhordland. For dei høgste embetsmennene – som stiftamtmennene – var gasjen frå kongen den viktigaste inntekta, men for sorenskrivarane var det sportlar (avgifter) for embetshandlingar som gav mest av seg.[6] Christie klaga ved eit høve på at han ikkje hadde nokre faste inntekter bortsett frå sorenskrivartollen (93 riksdalar og 12 skilling årleg) – resten av inntek-

Gravsteinen til Christie på St. Jacobs kirkegård (Markekirkegården) nord for Stadsporten. Det er ein obeliskforma stein med runeinnskrifter, noko som heng saman med interessa hans for historie og arkeologi. Foto Runar Jordåen, november 2012

tene var sportlar.[7] Men nettopp det siste var det som gjorde at sorenskrivarane hadde gode inntekter, særleg dei som hadde embete langs kysten og i løpet av krigen tok hand om kaper- og havariauksjonar.[8] Det spørst om ikkje Christie var toleg godt nøgd med inntektene frå sorenskrivarembetet, og at han av denne grunn helst ikkje ville gå inn i eit høgre, meir arbeidskrevjande og potensielt lågare løna embeta.[9] Hausten 1814 skreiv han då òg at «jeg er og bliver sorenskriver» , og at han ville takka nei til høgre stillingar. Det var først etter sterkt påtrykk han sa ja til å bli stiftamtmann i Bergen året etter. [10] Carl Johan hadde fått eit svært godt inntrykk av Christie, som mellom anna hadde vore leiar for utsendinga frå Stortinget til Stockholm ved årsskiftet 1814/15, og dette har utan tvil vore medverkande til at han fekk gode vilkår som stiftamtmann.[11]

Det blir somme stader i litteraturen om Christie framstilt som eit stort mysterium, eller som eit uttrykk for ein nøktern, heimekjær og jordnær personleg-

dom, at Christie vende tilbake til Bergen etter at han hadde vist seg som ein dyktig politikar i 1814. Dette må modifiserast: Verken sorenskrivarembetet eller stiftamtembetet med sete i landets største by var underordna stillingar.

Stiftamtmannsembetet viste seg å krevja ei stor arbeidsmengd og kombinert med sjukdom gjorde dette at Christie måtte seia frå seg stillinga i 1825. Frå og med dette året var det i hovudsak Bergens museum han sysla med. Rettnok blei han frå 1828 tollinspektør i Bergen, eit innbringande, men langt mindre arbeidskrevjande embete enn stiftamtmannembetet, og rettnok sette han spor etter seg på ei rekke felt innan styre og stell i byen. Hovud- og favorittgjeremålet blei frå no av likevel det han omtalte som «musæiske Sager, der skaffe mig saamegen sand Fornøyelse og behagelig Beskjæftigelse.» [12]

Når Christie hadde den familiebakgrunnen han hadde, er ein karriere av den typen han fekk slett ikkje så overraskande. Som historikaren Øystein Rian skriv var embetsmennene «bundne saman i store nettverk» og foreldre og familie investerte i oppseding og utdanning, hjelpte kvarandre med å skaffa embete til borna, og ekteskap blei brukt for å styrka gamle band eller etablere nye – familiane var «føderasjonar som hjelpte kvarandre fram til måla» .[13] Christie blei rettnok aldri gift – det er ei anna historie[14] – men det er ingen tvil om at bakgrunnen hans var avgjerande for at han fekk den utdanninga og dei moglegheitene til å gjera karriere som han fekk.

Christie si familiehistorie er òg eit godt døme på at det ikkje var tette skott mellom embetsmenn og borgarar/kjøpmenn, snarare var det høg grad av mobilitet mellom dei to «stendene» , og ein kombinasjon av embete og næringsverksemd var snarare regelen enn unntaket i familien, noko både faren Johan og onkelen Werner er tydelege døme på. Historikarane talar ofte om «embetskjøpmenn» - noko som høver godt på Christie sin bakgrunn.[15] Slik kan ein snakka om eit fleirsysleri også i embetsstanden: Ein hadde sjeldan berre gasje som inntekt, i staden var det snakk om sportlar, eventuelt bestikkelsar, og i stor grad dreiv ein òg næringsverksemd utanom embetet. Det økonomiske grunnlaget for embetsstanden var altså mangfaldig, og jordeigedommar var ein del av dette biletet.

«Driver Jordbrug»

Ein god del har vore skrive om Christie, mellom anna utførlege avhandlingar om han som politikar i 1814, som stiftamtmann og som sorenskrivar.[16] Ein del kjeldemateriale, som korrespondanse og dagbøker, har vore publisert og kommentert av Bergen Historiske forening, særleg av Knut Nygaard og A. M. Wiesener, Christie si rolle for skipinga og drifta av Bergen Museum har vore omtalt fleire stader,[17] og ikkje minst har Christie sitt virke i 1814 og på Stortinget i dei følgjande åra vore behandla i ulike verk om norsk politisk historie. Historikarar som Sverre Steen og Halvdan Koht har gjort han til ein slags nasjonalhelt, og Christie er då òg

Stadsporten sett frå nordvest i 1822. Christie budde i huset til høgre i biletet, i dag Kong Oscarsgate 79, som han kjøpte i 1810.

heidra ved å bli plassert på sokkel (Christie-statuen framfor Bergens museum, i dag Universitetsmuseet i Bergen), og har har fått fleire gater og vegar oppkalla etter seg.[18] Slik er mannen blitt ein del av eit slags nasjonalt heltegalleri, han er blitt ein av «våre høvdinger» (Halvdan Koht) og hans korte innsats på den rikspolitiske arenaen har blitt likna med ein strålande soldag i ein bergensk regnhaust (Sverre Steen).[19] Dermed har det skjedd ei mytologisering, og det har ikkje vore fritt for at Christie har blitt tatt til inntekt for idear og tankar som i like stor grad reflekterer forfattarane sine ideal som Christie sine eigne; hos Koht, som var opptatt av å sameina nasjonalistiske og marxistisk historieskriving, får ein nærmast inntrykk av han som ein revolusjonær folkeførar, hos andre som ein konsekvent liberalar.[20] Men ei drøfting av politikaren Christie skal me la ligga her, i staden har ei opplysning frå Folketeljinga frå Bergen 1815 sett oss på eit bokstaveleg tala meir jordnært spor.

Folketeljinga opplyser nemleg at Christie er heimehøyrande i Domkirken sogn, rode 18-102B – i dag Kong Oscarsgate 79 – og i yrkesfeltet står det «Sorenskriver, Driver Jordbrug».[21] Kor var så denne garden? Bygdebøkene for Fana gav oss litt av svaret: Dei fortel oss at Christie kjøpte garden Straume i Fana i 1811. Før me går nærmare inn på dette, vil me ta eit nærmare blikk på byfolk som gardeigarar, med særskilt omsyn til tilhøve i Fana.

Avlsgardar, paktargardar og lystgardar

Det har vore hevda at opphøginga og idoliseringa av den norske bonden blant embetsmenn på slutten av 1700- og byrjinga av 1800-talet i like stor grad som det er eit uttrykk for ein internasjonal trend, eit «natursvermeri» , òg var uttrykk for at embetsstanden sjølv i ikkje liten grad opererte som ein slags storbønder på sine prestegardar og sorenskrivargardar.[22] Christie busette seg som nemnd i Bergen då han blei sorenskrivar i Nordhordland, men det blei òg diskutert å skaffa ein sorenskrivargard. Bustaden ved Stadsporten kjøpte han i 1810, eit hus med seks rom som både var bustad og kontoradressa hans i byen.[23] Men i 1812 foreslo han at ein av Reigstadgardane ved Valestrandsfossen på Osterøy blei vald som bustad og tilhaldsstad for sorenskrivaren. Dette var ein stad han meinte hadde ei god plassering ved at det var omtrent like langt frå områda lengst ute ved havet som dei «øverste Fjelds Gaarde inde i Landet» .[24] Det heile stranda på at utgiftene ville bli for store for Christie personleg. På dette tidspunktet hadde han altså likevel allereie blitt gardeigar, om han ikkje fekk nokon eigen sorenskrivargard, blei han som mange andre byfolk jordeigar i Fana.[25]

Det var lange tradisjonar for at byborgarar og embetsmenn i Bergen eigde jord i Fana. Områda kring Bergen var faktisk lenge blant dei med lågast grad av sjølveigande bønder i heile Noreg, og frå mellomalderen av var mykje eigd av kyrkjelege institusjonar, etter reformasjonen også av kongen.[26] Mykje av kongsgodset blei seld ut på slutten av 1600-talet til adelsmenn, embetsmenn og borgarar i tillegg til at ein i hundreåra fram mot 1800 fekk ein større del sjølveigande bønder i bynære område som Fana. Frå gammalt av var det vanleg at også borgarar åtte gardar i Fana, Laksevåg, Åsane og Arna som blei drivne av leiglendingar (som hadde livtidskontraktar), men etter kvart kom også såkalla «avlsgardar» der byfolka meir direkte var involvert i gardsdrifta ved at dei dreiv garden gjennom forvaltarar og tenestefolk og brukte overskotet til matauk i byhushaldet eller på anna vis tok inntekter av garden.[27] Utover på 1700-talet blei det vanlegare at byfolka leigde bort gardane til paktarar som betalte ei årleg avgift til eigaren, men elles dreiv garden utan særleg innblanding frå eigaren inne i byen.[28] Paktarane hadde gardane på åremål og i motsetning til leiglendingane kunne dei ikkje rekna med å sitja lenge kvar stad – i Fana var det vanleg at dei skifta gard etter nokre år.[29]

På 1700-talet blei det vanleg at gardsinvesteringar òg fekk ein annan funksjon enn den reint økonomiske: Borgarane og embetsmenn sette opp standsmessige herskapshus, lagde hagar eller parkar og nytta gardane som sommarresidensar der ein kunne halda hus for eit landleg kondisjonert selskapsliv.[30] På slike gardar – såkalla lystgardar – hadde ein framleis paktarar, men hovudfunksjonen var ikkje først og fremst inntening. Mange av desse gar-

Prospekt av Johan F. L. Dreier over Hop i Fana, 1827. Werner Hosewinckel Christie (1746 -1822), som var onkel til Wilhelm Christie, eigde Hop, og bygde her kyrkja me ser i forgrunnen av eit pappliknande materiale (derav tilnamnet «Pappkirken»). Hop var eit av fleire døme på såkalla lystgardar kring Nordåsvatnet. Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.

dane gjekk då òg med underskot.[31] Då onkelen til Wilhelm, Werner Hosewinckel Christie kjøpte avlsgarden Hop i 1784, gjorde han den om til ein slik lystgard i tillegg til at han som tidlegare nemnd òg dreiv marmorbrot der. [32]

I det heile var det ei heil rekke gardar som hadde såkalla «kjøpstadshus» og som fungerte som lystgardar i Fana, mange av dei konsentrerte kring Nordåsvatnet, som Fjøsanger, Nordås, Hop, Sælen og Søreide. [33]

Christie kjøper Straume

Av gardane i Fana som opphavleg høyrde til kyrkjelege institusjonar, var òg Straume. Seinare gjekk garden over til Seminarium Fredericianum før Henrik Jansen Fasmer i 1797 fekk eigedomsretten. Han selde tre år seinare til Hans Berntsen Forman, og i 1811 selde han igjen til Christie.[34] Garden var då Christie kjøpte han udelt og hadde skog, utmark og fiskerettar, «fra Fjære til Fjelds» .[35] Av skøytet, som er datert 28. oktober 1811 og tinglyst 12. april 1812, går det fram at garden blei seld

Fotografi frå Straume på 1920-talet. Det opphavlege gardstunet låg her, og midt på bildet ser me våningshuset på bruksnummer 2, huset som blei bygd på Christie si tid. Frå Stein Thowsens Bergenssamling.

med alle hus og med åtte kyr (som var overlevert forpaktaren), for 3050 riksdalar.[36] Garden hadde skatteskyld 1 laup 9 merker Smør og landskyld på 1 laup smør.[37] Skylda var den årlege leiga som ein leiglending betalte til jordeigaren, men var samtidig målestokken for verdien på ein jordeigedom ved eigarskifte og utgangspunkt for skattlegginga. Alle sjølvstendige gardar, det vil seia både leiglendingsgardar og sjølvstendige gardar, var skyldsette. Samanliknar me med andre gardar i Fana viser skylda at Straume var ein mellomstor gard.

Straume hadde sidan 1600-talet hatt to brukarar (på midten av 1700-talet ei stund tre), og den eine delen blei driven av paktarar. I 1801-teljinga er det på Straume ein «Bonde og forpagter» Iver Arneson Klakegg med kona Sara Olsdtr, og ein «Bonde og gaardbruger» Hans Henrikson med kona Dorthe[39] Som mange andre av paktarane på dei gamle avls- og lystgardane i Fana var Ivar innflyttar og jølstring.[40] Det var to paktarfamliar på Straume fram til 1835, då Ola Ivarson, som i 1819 hadde tatt over Ivar Arneson sin part av garden, fekk pakta heile garden. Frå 1835 hadde garden slik berre eit bruk,

På Straume har ein veg fått namn etter Wilhelm Frimann Koren Christie. Foto: Runar Jordåen, oktober 2012.

ein situasjon som varte til 1858 då garden fekk to sjølveigande brukarar.[41]

I løpet av dei første tiåra på 1800-talet fekk Straume òg to husmenn (ingen husmenn var nemnde i 1801-teljinga), begge nede ved sjøen ved straumen mellom Nordåsvatnet og Sælenvannet. Den første av desse blei rydda kort tid etter 1801 og blei kalla «Knappestrømmen» , den andre blei etablert i 1825 med namnet «Strømmestøen» .[42] I 1801 budde det som sagt to bondefamiliar på garden. Kring 1830 var det blitt fire familiar på Straume, to paktarfamiliar og to husmannsfamiliar.

Christie dreiv altså garden med paktarar og husmenn, men spørsmålet er om han òg sjølv brukte og var til stades på garden. Det finst ingen spor etter kjøpstadhus på Straume på 1700-talet, og me kan såleis slå fast at det ikkje var nokon lystgard på dette tidspunktet. Ein kan likevel spørja seg om Christie kjøpte garden for å gjera han om til ein lystgard, dette var jo midt i kjerneområdet for slike gardar. For å komma nærmare eit svar skal me først sjå på ein husmannskontrakt frå 1825, deretter på huset Christie sette opp på garden.

Husmann og skysskar for Christie

Vilkåra for plassen Straumestøa blei sett opp i ein festesetel – ein husmannskontrakt – mellom Christie og husmannen Ingebrigt Jensson som kom frå nabogarden Søreide, i 1825. Her blei det kunngjort at Christie hadde festa ein «husegrund» til Ingebrigt der husmannen skulle få lov til å setja opp eit våningshus på 7 x 3,5 meter (12 x 6 alen) mot at han årleg betalte ein spesiedalar i grunnleie, gjorde skyss for Christie og «Dagarbeide paa Gaarden naar jeg maatte forlange det» for 24 skilling dagen.[43] Husmannen fekk ikkje løyve til å ta ut skog frå garden, men han skulle få lov til å «rive Lyng og Ener i min Udmark vestenfor Strømme-Elven» til eige bruk.[44] Om det skulle skje at husmannen eller kona oppførte seg slik at eigaren blei misnøgd, skulle han på tre månaders varsel seia opp tomta og flytta huset sitt der-

Huset på Straume som i dag har adresse Sælenveien 2. Løa lengst framme i bildet er riven. Frå Kari Matres fotosamling.

frå.[45] I festekontrakten er det heile vegen snakk om ei *tomt*, så Ingebrigt Jensson har vore ein husmann utan jord. Som husmann åtte han huset, men ikkje grunnen det sto på. Fridomen hans var formelt sett ganske innskrenka ved at han måtte yta arbeid på garden når eigaren måtte ønska det, og ved at han måtte rekna med å forlata staden om eigaren hadde noko å seia på oppførselen hans. (Han blei likevel sitjande på plassen lenge, og sonen Jens overtok plassen som han hadde fram til han døydde i 1893.)[46]

At det står i kontrakten at husmannen Ingebrigt skulle «gjøre Skyds» for eigaren er ein indikasjon på at Christie anten brukte garden aktivt og var tilstade der, eller at han hadde ein *intensjon* om å gjera dette – elles ville det vore rart om kontrakten nemnde dette spesielt. I følgje munnleg overlevering er det også noko i dette – av rekka av byfolk som eigde Straume skal Christie ha vore den einaste som i periodar har budd på garden.[47] Av tradisjonen og festekontrakten kan ein såleis gå ut frå at Christie faktisk har vore på garden. Men kva har i tilfelle vore Christie sin føretrekte veg til Straume, og kva har Ingebrigt Jensson sin skyssplikt konkret gått ut på?

Det var fleire vegar som førde til Straume: Sjøvegen heile vegen frå Bergen var kan henda vel strabasiøs og tungvint. Ei anna rute gjekk frå Damsgård og Laksevåg over Melkeplassen til Sælen og derfrå med båt: Her var laga ein veg av Hans Forman kring 1790, men denne blei i samtida knapt sett på som farbar, i alle fall ikkje om me skal tru Lyder Sagen: «Veien vil vi ikke begi oss på, da man må gjennemgå en skjærsild av bakker og vilde chaotiske utmarker» .[48] Me gissar difor på at Christie, som i så mangt anna, heldt med sin gode ven Sagen, og då står eit tredje alternativ att: Sidan 1760 -åra hadde det vore køyreveg frå Solheimsviken til Fjøsanger, den eldste

Huset sett frå nord. Til venstre ser me den eldste delen av huset som blei bygd då Christie eigde garden. Hovudinngangen var på nordsida, der påbygget ligg, til høgre i bildet. Foto: Kenneth Bratland, oktober 2012.

vegen av dette slaget i Fana. Dette blei etter kvart den vanlege vegen for bøndene kring Nordåsvatnet på bytur, og ikkje minst blei det ruta den bergenske sosieteten tok på veg til sine lystgardar.[49] Me får gå ut frå at Christie her gjorde som sine standsbrør. Husmannen i Straumestøa kan ein såleis gå ut frå kom bymannen i møte på Fjøsanger før han rodde han ut til Straume.

Huset til Christie

Men kva var det som venta Christie på Straume? Ifølgje Hermod Hjellestad skal Christie sjølv ha fått oppført eit hus på garden, og ha budd der om sommarane.[50] Hjellestad skreiv dette i 1933, han kjende Fanabygda godt. Om Christie sette opp dette huset primært til eige bruk og kor ofte han var på Straume er likevel ikkje godt å seia. Når det gjeld huset kan me i alle høve seia at det ikkje levde opp til standarden på dei meir fornemme lystgardane.

Huset skal etter tradisjonen vera det som står på det seinare bruksnummer 2,[51] og i dag har adresse Sælenveien 2. Då han som eigde garden etter Christie, John Morris Sterling selde han i 1858 var det slutten for Straume som paktargard. Dei som kjøpte garden, Østen Haldorson og Knut Askildson blei sjølv brukarar – altså sjølveigarar.

Østen og Knut var svograr og delte garden mellom seg i to like partar, og Knut sin del fekk bruksnummer 2. Det var på dette tidspunktet to våningshus på garden: Østen på bruk 1 fekk det eine. Det må ha vore ei falleferdig røykstove, for prisen er sett til berre 12 spesiedalar. Knut fekk det andre, som må ha vore toleg greitt til våningshus å vera på ein mellomstor gard. Verdien var sett til 150 spesiedalar.[52] Det siste er altså det huset som etter tradisjonen var sett opp av Christie, om ein skal tru Hjellestad. Men noko standsmessig herskapshus har det ikkje vore.

Huset har vore eigd av etterkommarane til Knut Askildson Strømme fram til kring 1986, då Ove Strømme selde det. Det har vore utparsellert og har i dag gardsnummer 21 bruksnummer 1453. og adresse Sælenveien 2. Eigarar har sidan 1999 vore Bjørn Randers-Pehrson og Edle Utaaker. Huset har sidan Christie si tid vore bygd på og om mange gonger. Den eldste delen av huset er ei rektangulær laftekasse på 6 x 9 meter, som er innebygd i det noverande huset. Randers-Pehrson er trehusentusiast og har lagt ned eit stort arbeid i å setja huset i stand. Han viste meir enn gjerne forfattarane av denne artikkelen rundt då me kom på besøk i oktober i år, og me kunne observera at det var 12 nummererte stokkar som gjorde det relativt høgt under taket. I stokkane frå 1800-talet var det rissa inn merket P. I dag er inngangen midt på huset frå sør mot Nordåsvatnet. Frå gammalt av har inngangen vore på nordsida. Den gamle inngangsdøra er i følgje Randers-Perhson tatt vare på, og er brukt til baderomsdør.

Bjørn Randers-Pehrson på loftet i huset på Straume. Foto: Kenneth Bratland, oktober 2012

Kva tid huser er bygd er noko uvisst, men ein må vel gå ut frå at festesetelen frå 1825 med ordningar for skyss til og frå Straume, tyder på at huset er reist før denne tid. Så kan ein spørja seg om huset blei bygd for paktarane, for at Christie skulle bruka det, eller ein kombinasjon – dette er det umogleg å seia noko sikkert om. Me kan i alle høve gå ut frå at garden kan ha hatt to funksjonar for Christie: Han kan ha hatt inntekt av garden og han kan ha nytta han som utgangspunkt for jakt og fiske.

Den eldste delen av huset var lafta og hadde tolv nummererte stokkar i høgda. Foto: Kenneth Bratland, oktober 2012.

Storleik og verdi på garden

Først skal me sjå på kva gardsdrifta kan ha kasta av seg og eventuelt kva utbyte Christie sjølv kan ha hatt av dette.

Straume var ein mellomstor gard i Fana. Han hadde om lag 1400 mål utmark, ein del av denne var også skogkledd. I 1735 blei det sagt at det på garden «voxer en deel smaa Fuhretræer» som ikkje kunne brukast til tømmer, berre til gjerdestolpar og brensel, men utover på 1800-talet ser det ut for at skogen har fått vakse betre og i 1867 vart det sagt at brukarane på Straume hadde skog til husbruk.[53] Òg ei utskifting frå 1918 nemner at garden har skog.[54] Fiske i vatn og til sjøs var også ein del av ressursane på garden, og dette var særleg viktig for husmennene som budde nede ved sjølve straumen.[55] Elles var også skjel ein viktig ressurs som var ettertrakta og som det fanst mykje av i Nordåsvatnet. Då Christie kjøpte garden i 1811 var det som tidlegare nemnd åtte kyr (eller storfe) på garden, og matrikkelen av 1835 viser det same talet storfe, 16 sauer og ein utsæd på 3 tønner korn og fire tønner poteter.[56] Det er likevel vanskeleg å fastslå kor mykje Christie tente på garden, men sidan han hadde paktarar (og ikkje leiglendingar) kan me i alle fall rekna med at han tok ut ein del av overskotet til hushaldet. Eit av hovudprodukta frå Fana var mjølkeprodukt til byen.

I tillegg til inntektene frå garden, kan me også spørja oss korleis Christie *brukte* garden sjølv.

Jakt og fiske

Om det var med tanke på å reisa ein praktfull lystgard Christie kjøpte Straume, var dette i alle høve noko han aldri realiserte. Kva som var Christie sin intensjon med kjøpet av gard er ikkje godt å seia, men lokaliseringa ved Nordåsvatnet, midt i området der dei kondisjonerte borgarane hadde sine sommarresidensar, gjer det ikkje urimeleg å gå ut frå at dette var ein av *føremåla* til Christie. I åra som følgde kjøpet i 1811 – med gallopperande inflasjon og pengenedskriving – var det likevel neppe reising av herskapshus som sto høgst på lista over gjeremål. Opplysningar om verdien på huset i 1858 tyder på at det var eit middels verdifullt gardshus, og ikkje nokon lystgard i nokon meiningsfull forstand av ordet.

Likevel heiter det seg altså at Christie var aktivt tilstade på garden. Om ein skal tru Hjellestad var dette knytt til at han var «ein svært interessert sportsfiskar» .[57] Trass i at omgrepet «sportsfiskar» nok meir reflekterer ordforrådet på Hjellestad si tid enn hundre år før, er det slett ikkje umogleg at det er noko i dette. Det me veit frå andre kjelder er i alle høve at Christie dreiv med både jakt og fiske. I stordomstida til lystgardane på midten av 1700-talet nøyde ein seg helst med elegante og symmetriske hageanlegg og den «ville naturen» dugde i høgda som kulissar til det meir regulerte og inngjerda forfina selskapslivet. Vendinga mot den ville naturen som objekt for fritidsaktivitetar og estetisk nyting blir gjerne mest forbunden med 1800-talet då romantikken slo gjennom i Noreg (og ikkje minst *nasjonalromantikken* på midten av hundreåret), men ein kan òg sjå ei slik dyrking av naturen, «natursvermeri» , blant opplysningstenkarane på 1700-talet. [58]

Følgjande utdrag frå ein tale Christie heldt for Quodlibet-krinsen i 1813 fortel litt om synet hans på jakt:

> *Af alle de Tilbøjeligheder til Forlystelser hvoraf Adams Børn plages, forekommer mig Nimrods*[59] *Sønners at være den uforklarligste. – Musik ryster Nervene, Commedier forlyster Øjet og beskjeftiger Indbildningskraften, Kortspil saavelsom de fleste Spil, føder Dovenskab og nærer Haab om Vinding. – Hvad der gjør Elskov og Drik saa saare tillokkende veed enhver Mesterlectianer. – Men hvad er det egentlig som gjør Jagten saa behagelig? Ikke er det Profiten, thi den egte Jæger bryder sig kun lidet om det skudte, blot han har havt den Fornøjelse at skyde det. Jagtens Forlystelse torde maaskee grunde sig i en, Mennesket medfødt Lyst at gjøre ondt.*[60]

Den «ekte jeger» Christie her talar om jakta blott til lyst, var ein form for jakt som var knytt til dei høgare samfunnslaga og som skilde seg klårt frå bøndene si innstilling. For dei sistnemnde var

innlysande nok utbytet (» Profiten» og «det skudte») ein heilt vesentleg grunn til at dei i det heile jakta, og rekreasjonsperspektivet ganske underordna. Christie sitt tilhøve til naturen og aktivitetar som jakt og fiske skil seg såleis ut frå allmugen si tilnærming. Perspektivet hans har kulturhistorisk interesse då det seier noko om korleis ein naturen kunne estetiserast og brukast som rekreasjon òg ei god tid før det organiserte friluftslivet slår gjennom i Noreg mot slutten av 1800-talet.[61]

Me finn interessant nok fleire uttalingar der Christie uttrykker dette tilhøvet til naturen, særleg vestlandsnaturen, som estetisk og utgangspunkt for avkopling. I 1827 og 1828 var han amtmann for Nordre Bergenhus som «vikar» for fetteren Edvard Hagerup medan sistnemnde var på Stortinget. I eit brev til mora fortalde han at i denne samanhengen såg fram til ei embetsreise til til Sogn:[62]

> *Der gives i Sogn skjønne Egne, imposante Natur-Scener, fiskerige Elve, en Mængde Fugle, store Bauta-Stene og herlige Gravhøje fra Oldtiden, saa at der er nok til at beskæftige og forlyste den, som er Elsker av Naturen, Fisker, Jæger og Antiqvarius.*[63]

Som reiseføljge skulle han ha hundane Flink og Laps og i baggasjen gevær, fiskeutstyr, og eit camera obscura «som gjør det let for en Fusker, at aftegne næsten enhver Prospect» .[64] Også då han var på Stortinget i 1815 fekk han høve til å dyrka desse interessene ved at han drog på fisketur i Maridalen, med «Brændeviins Lærken i Skræppen» . Han hadde tydelegvis liknande utflukter vestpå som referanseramme for han skreiv at «jeg drømte meg ligesom halv i Nordhordlehn.» [65] Kombinasjonen av natur-, jakt- og museumsinteressene kjem også fram i eit brev han skreiv til broren Werner då han var i Alverstraumen i juni 1824. Her hadde han jakta og fått tak i mellom anna to ærfuglar, ei åkerrikse, ei vipe og ein stær, «dog ej skudt, men tagne med blotte Hænder» .[66] Desse fuglane skulle stoppast ut av sonen Wilhelm, truleg med tanke på at dei skulle gå inn i museet.

Jakt og fiske var altså utan tvil ei stor interesse for Christie, og opplysningane om at han dreiv med «sportsfiske» også på Straume og i Fana er dermed truverdige. Ei begeistring for naturen, inkluderte den ukultiverte utanfor hagane og parkane kring lystgardane, var slik viktig for Christie. Sjølv om Straume ikkje var nokon lystgard, er det altså slett ikkje umogleg at Christie har brukt han som utgangspunkt for rekreasjon. [67]

Christie sel Straume

Me kjem ikkje så mykje lenger når det gjeld Christie sin bruk av garden, det har førebels ikkje dukka opp kjelder der Christie direkte skriv om Straume.[68] I 1840 ser me at Christie tok opp eit lån på 600 spesiedalar frå tollassessor Grüner med pant i Garden Straume.[69.] I følgje skøyte av 31. mai 1842 (tinglyst 4 august same år), selde

Christie garden til John David Morris Sterling (med same skatteskyld og landskyld som før) for 1500 spesiedalar.[70] Ein tredel av summen blei betalt kontant, men dei resterande tusen spesiedalane var Sterling Christie skuldig og skulle betala 4 % rente årleg, og for denne summen fekk Christie pant i garden.[61] På 1840-talet var Sterling – «ein eksentrisk engelsk doktor» (John Ragnar Myking) – ein stor oppkjøpar i Fana. Han kjøpte Sælen av August Konow, brorparten av Nedre Natland av arvingane etter Wollert Konow og altså heile Straume av Wilhelm Christie.[72] Sterling sette seg ned på Nedre Nattland og hadde tenarar til å driva gardane og hadde endåtil ein dampbåt som frakta han over Nordåsvatnet mellom Nedre Nattland, Straume og Sælen.

Det ser ut for at Sterling ikkje klarte å gjera opp for skulda til Christie, for då garden i 1858 blei seld til brukarane Østen Haldorson og Knut Askildson som delte han mellom seg i to like partar, følgde obligasjonen med på kjøpet. Dei løyste delar av han inn til Christie sine arvingar.

Huset som blei bygd i Christie si tid var som tidlegare nemnd våningshus hos Knut A. Strømme på bruksnummer 2 fram til vår tid, men etter kvart har området blitt utparsellert og liknar no mest på eit bustadfelt. Sjølv om huset er bygd om og på opp gjennom åra, står det der framleis som eit minne om «President Christie» , ikkje langt frå vegen som er oppkalla etter han.

Litteratur:

von Achen, Henrik. (2010). «At lære nøiere at kjende en eller anden af de Skatte, som Klipperne, Jorden eller Havet indeslutte» . W.F.K. Christie og Bergen Museums unge år. I: Årbok for Bergen Museum.

Berg, Adolph. (1934). Lyder Sagens dagbok 1820. Bergens Historiske Forening Skrifter, 40, 177-188.

Bratland, Kenneth. (2012). Åsane i fortid og nåtid, b. 5. Bergen: Åsane bygdeboknemnd.

Breistein, Dagfinn. (1959). Bergens historiske forening. Skrifter, 62, 5–52.

Brunchorst, Jørgen. (1900). Bergen museum 1825-1900. Bergen: Bergen Museum.

Christie, Helga. (1964). Slekten Christie i Norge. Supplement til W. H. Christie's genealogiske optegnelser om slægten Christie i Norge 1650–1890.

Evjenth, Sylvi Cook. (1989). Wernersholm – en bergensk lystgård i flere stadier. I: Fortidsminneforeningen: Årbok 1989, 143, 141–158.

Evju, Håkon. (2007). Natursvermeriet i opplysningstiden: en foregripelse av romantikken? Fortid, (1), 60–64.

Fossen, Anders Bjarne. (2005).

Tiden fram til 1900. I: Jo Gjerstad (red.), Vilt – vått og vakkert. Bergen Turlag 1890–2005. Bergen: Bodoni.

Hjellestad, Hermod. Fana. Bergen: J. D. Dreyer. (2 band).

Haaland, Anders. (1996). Bergen Museums historie 1825–1945. I: Astrid Forland og Anders Haaland, Universitetets i Bergens historie, bind 1. Bergen: Universitetet i Bergen.

Jordåen, Runar og Kenneth Bratland. (2012). Forløparen til Bergens Museum? Greve-samlinga på Åstveit og samlingskulturen på 17- og 1800-talet. I: Årbok for Universitetsmuseet i Bergen 2012 (under publisering).

Koht, Halvdan. (red.). (1914). Vore høvdinger. Portrætter av berømte nordmænd. Trondheim: Brun.

Larsen, Jacob T. (1984). Gards- og ættesoge. Fana bygdebok, b. 4. Bergen.

Mardal, Magnus. (1942). Wilhelm F. K. Christies virke som politiker i 1814. Bergens historiske forening. Skrifter, 48, 73–170.

Myking, John Ragnar. (1990). Bønder nær byen: 1665-1870. Fana bygdebok b. 2. Bergen: Fana bygdeboknemnd.

Nedrebø, Yngve. (1991). Bergen - frå Skandinavias største by til strilane sin hovudstad. Om folketalsutvikling og flytting 1600-1900. Frå Fjon til Fusa, 35-68. Bergen.

Nygaard, Knut. (1956). Om W. F. K. Christies dagbok fra utenlandsreisen 1823. Bergen historiske forening, Skrifter, 60 (1954/55), 151 –159.

Nygaard, Knut (utgjevar). (1959). Brev fra Lyder Sagen til W. F. K. Christie i året 1814. Bergen historiske forening. Skrifter, 62, 55–80.

Rian, Øystein. (2003). Embetsstanden i dansketida. Oslo: Samlaget.

Trumpy, Bjørn. (1977). Bergenske lyststeder. Bergen: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring.

Tveit, Odd. (1947). W. F. K. Christie som stiftamtmann i Bergen og amtmann over Søndre Bergenhus Amt. Hovudoppgåve, Universitetet i Oslo.

Ulvund, Frode. (2005). Tiden 1890 –1946. I: Jo Gjerstad (red.), Vilt – vått og vakkert. Bergen Turlag 1890–2005. Bergen: Bodoni.

Wiesener, A. M.(utgjevar). (1936). A. M. Wiesener: Brever fra W. F. K. Christie, Lyder Sagen og Ludvig Mariboe. Bergen historiske forening, Skrifter, 42, 57–106.

Ågotnes, Hans Jacob. (2012). Museet som kunnskapsarena. Kunnskapsinteresser, samling og utstilling ved Bergens Museum. I: Anita Maurstad og Marit Anne Hauan (red.), Museologi på norsk. Univer-

sitetsmuseenes gjøren (s. 209-230). Trondheim: Akademika.

Arkivmateriale:
Statsarkivet i Bergen:
Sorenskrivaren i Nordhordland,
II. A.a. 1: Panteregister 1770-1820, Sartor, Skjold, Radøy, Alenfit, folio 213:
Kopi!
II. B.a. 12.a, Pantebok 1810-1812, folio 285a-b.
Nasjonalbiblioteket:
Nasjonalbiblioteket, handskriftsamlinga, Brevs. 105, Brev frå W. F. K. Christie til W. H. Christie 1. juni 1824.

Tillegg: Avskrifter

Christie sitt skøyte på garden frå 1811

Skjøde No 32 F. R. VI 14 rd. 42 skil: ---- 1811

Jeg underskrevne Hans B: Forman, virkelig Cancelllie Assesor, gjør vitterligt at have solgt og afhendet, ligesom jeg herved sælger skjøder og aldeeles afhænder fra mig og mine Arvinger til Vælædle og Velbyrdige Hr Cancellie Secretair og Sorenskriver Wilhelm Friman Koren Christie Gaarden Strømme under Matr. No 94 i Skjolds Skibrede, Nordhordlehns Fogderie og søndre Bergenhuus Amt, af Skatteskyld 1 Løb 9 Mrk Smør eller af Landskyld 1 Løb Smør 1 Mæle Malt, med alle derpaa staaende, Bygninger, intet undtagen, saaledes som de nu forefindes, samt 8 Koer, og de med Gaarden følgende Inventarier som ere Forpagterne overleverede for den Sum 3050 rd, skriver tre tusinde og halvtredsindstyve Rixdaler D: C, Ligesom Gaarden er mig tilskjødet fra min elskelige Svoger Hr. Consul Fasmer under 31te Martii 1800 publiceret 4de Februar 1807, grundet paa Mageskjødet af 30te November 1797, tinglyst 11te April 1798, fr?? Seminarii Forstander Hr Gerhard Schnelle i følge Kongelig Reschript af 10de November 1797. Samme Gaard Strømme er angrænsende mod Nord til Sælegaard og Vand, mod Øst til Bøenæs, mod Syd til Fjøsanger Vandet og mod West til Gaarden Knappen og Bjørge.

Da nu Kjøberen hr Secretair Christie har betalt mig den forberørte omforenede Kjøbesumma, foruden de medgaaende Omkostninger til dette Skjødes Publication, som han paatager sig, exept halvt i det stemplede Papir, saa skal forbemeldte Strømme Gaard fra undertegnede Dato med alt hvad derunder henhører og brugt været haver fra Arilds Tid alt som: Skov, Mark, Eng, Udmark, Stølebeite, Fæerdrift og Fiskerie, intet i nogen Maade undtagen

Fol. 285b.

og det fra Fjære til Fjelds, være hans og hans Arvingers fuldkome Odel og Ejendom, uden at jeg eller mine Arvinger haver nogen videre Lod, Deel Rettighed dertil, hvorfor jeg bliver hans trygge hjemmelsmand efter Loven.

Det stadfæstes herhos i Overenss-

temmelse med Forordningen af 5te April 1811, at den herved solgte Gaard Strømme skal være frie for Odelsløsnings Rett af mig og mine Arvinger

Dets til Bekræftelse under min Haand og Sig samt 2de Vitterl; Vidnes Underskrivt. -

Bergen d. 28 October 1811.

Til Vitterlighed

Kahrs
Hagerup
H. B. Fasmer (L:S)

O v e r t e l e g r a p h i n s p e c t e u r
Raadstueskriver

At ieg en Kjøbe Contract eller andet saadant Document betreffende denne Handel Skrivtligen er oprettet emellem os eller andre paa vore Vegne, bekræftes herved.

Forman
W: F: K: Christie.

(Sorenskrivaren i Nordhordland, II. B.a. 12a, Pantebok 1810-1812, folio 285a-b.)

Festesetel frå 1825:

4) Festeseddel – jeg undertegnede Wilhelm Friman Koren Christie Stiftamtmand, Commandeur af Nordstjerne Ordenen, gjør hermed vitterligt: at have fæstet til Ingebrigt Jensen Søreyde en Huuse Grund paa et sted kaldet Strømme-Støen, beliggende vestenfor den ved Strømmen værende Huusmands Huusmands Plads under Min Eindoms Gaard Strømme, Matr 94 No i Schjolds Skibrede, Nordhordlehns Fogderie, paa hvilken Grund han skal være berettiget til at lade opføre sig et Vaaningshuus, 12 Alen langt og 6 Alen bredt, imod, at han opfylder nedenstaaende forpligtelser 1, at svare mig eller efterkommende Grundeiere aarlig Grundeleie, som erægges ved Juule Tider, een Speciedaler. 2, at gjøre Skyds for mig, og Dagarbeide paa Gaarden, naar ieg maatte forlange det, imod at erholde den samme Dagsløn som ieg tilstaaer enten Forpagtere, nemlig 24 s. Daglig paa deres egen Kost. - 3, At han ikke hugger eller hugger lader nogeslags Træer i den mig tilhørende Mark eller Skov og heller ikke, river Lyng eller Ener i min Mark østen for Strømme-Elven; hvorimod ieg tillader ham at rive Lyng og Ener i min?? Udmark vestenfor Strømme-Elven, dog kuns til hans eget Behov. 4, at han skal vige bort fra Pladsen og bortflytte hans Huse fra Tomten, saafremt han eller hans Huustrue skulde opføre sig saaledes, at ieg, eller Gaardens efterkommende Eiere maatte blive misfornøiet med dem, og derfor opsige ham Tomten, i hvilket Fald han skal ryddiggjøre Tomten til næste Lovens Fardag, forudsat at han havde faaet ¼ Aars Opsigelse.- I øvrigt er det en Selvfølge, at, om han skulde sælge eller overdrage Huusene til Nogen anden, denne da

er uberettiget til at lade dem henstaae paa Tomten, uden Grundeierens serdeles Tilladelse og Samtykke. Til bekræftelse under min Haand og hostrykte Segl. -. Bergen den 28. mai 1825 W. F. K. Christie (L:S), Tollef Nielsen Nordeide, Peder Andersen Nordeide med iholden Pen

Revers

Ieg Ingebrigt Jensen Søreyde forbinder mig herved til nøiagtigen at opfylde ovenstaaend Vilkaar, under hvilke det er bleven mig tilladt at opføre Huus paa Gaarden Strømmes Grund. –

Datum ut Supra. Ingebrigt Jensen Søreyde med ihpen

Til Vitterlighed Tolllef Nielsen Nordeide, Peder Andersen Nordeide, begge med ihpen

(Sorenskrivaren i Nordhordland,II. B.a. 14a, Pantebok 1822-26: Fol 334b).

Noter

1 Evjenth 1989, Christie 1964: 11-12,
2 Christie 1964: 31.
3 Breistein 1959: 11. Distriktet omfatta òg store delar av det som seinare blei Midhordland sorenskriveri.
4 Brev frå L. Sagen til W. F. K. Christie 26. november 1814 (Nygaard (utg.) 1959: 72).
5 Om folketalet i Bergen sjå Nedrebø 1991.
6 Rian 2003: 92
7 Breistein 1959: 10.
8 Tveit 1947: 5.
9 Dagfinn Breistein hevdar likevel at Christie ikkje var nokon rik mann, då inntektene av sorenskriveriet «var skiftende og usikre» (Breistein 1959: 10).
10 Tveit 1947: 3; Breistein 1959: 50.
11 Tveit 1947: 4.
12 Brev frå W. F. K. Christie til Anne Thue Christie, 3. mai 1827 (Wiesener 1936: 62).
13 Rian 2003: 125.
14 Han hadde to born utanfor ekteskap frå tida i København, Wilhelm (1806–1885) og Johan Carl (1808–1898). Mora var «Pige» eller hushjelp Karen Marie Berg (d. 1818). Dei blei lyste i «kull og kjønn» og kom til Christie i Bergen i 1822–23 (Sjå t.d. Christie 1964: 44ff., og Nygaard 1956: 153).
15 Rian 2003: 91.
16 Til dømes Mardal 1942, Tvedt 1947 og Breistein 1959.
17 Til dømes Brunchorst 1900, Haaland 1996, von Achen 2010, Ågotnes 2012.
18 Dette gjeld til dømes Christies gate i Bergen og den meir bortgøymde gata med same namn i Oslo. I tillegg har ein President Christies gate i fødebyen Kristiansund og President Christies vei på Straume i Fana.
19 Koht (red.) 1914.
20 Mardal 1942.
21 Digitalarkivet, Folketeljing for Bergen 1815.
22 Rian 2003: 120.
23 Breistein 1959: 10.
24 Christie sitert frå Breistein 1959: 10.
25 Då Christie blei Stiftamtmann i 1815 blei det òg lagt ein gard til embedet, Sandal i Fana (Tveit 1947: 4).
26 Myking 1990: 42.
27 Myking 1990: 59.
28 Myking 1990: 59.
29 Myking 1990: 68-69.
30 Myking 1990: 50.
31 John Ragnar Myking viser mellom anna at Dankert og Wollert Krohn hadde langt høgre utgifter enn inntekter av garden Nordås på slutten av 1700-talet (Myking 1990: 72-73).
32 Myking 1990: 65.
33 Myking 1990: 66; 70–72.
34 Larsen 1990: 131, SAB: Sorenskrivaren i Nordhordland: II. Ba. 12a, Pantebok 1810

-1812, folio 285.
35 SAB: Sorenskrivaren i Nordhordland: II. Ba. 12a, Pantebok 1810-1812, folio 285a.
36 same.
37 same.
39 Digitalarkivet: Folketeljinga 1801 for Fana; Myking 1990: 68.
40 Myking 1990: 67-68.
41 Larsen 1985: 132.
42 Larsen 1985: 134.
43 SAB: II. B.a. 14a, Pantebok 1822-26: Fol 334b.
44 SAB: II. B.a. 14a, Pantebok 1822-26: Fol 334b.
45 SAB: II. B.a. 14a, Pantebok 1822-26: Fol 334b.
46 Larsen 1984: 134.
47 Hjellestad 1933, b. 2: 210.
48 Hjellestad 1933, b. 1.: 371.
49 Hjellestad 1933, b. 1.: 368-370.
50 Hjellestad 1933, b. 2: 210.
51 Hjellestad 1933 b 1,
52 SAB: Sorenskrivaren i Midhordland, II.B.b. 3, Pantebok 1858-1862, fol. 130b-131b. At det sto dårleg til med våninghuset på Østen sitt bruk viser også avtalen om at han og familien kunne få bu i huset til Knut og familie fram til 1860. Denne fristen kan ein då rekna med var sett for at Østen skulle få tid til å setja opp eit nytt og meir dugande våningshus.
53 Larsen 1984: 129.
54 SAB: Sorenskrivaren i Midhordland, II.B.f.3., fol. 307–308.
55 Larsen 1984: 129.
56 Larsen 1984: 130.
57 Hjellestad 1933, b. 2: 210.
58 Sjå til dømes Evju 2007.
59 Nimrod er ein figur frå Det gamle testamente, oldebarn av Noah, som var ein stor jeger.
60 Christie på møte i Quodlibet 1813, her sitert frå Breistein 1959: 15.
61 Sjå til dømes Fossen 2005 og Ulvund 2005.
62 Brev frå W. F. K. Christie til Anne Thue Christie, 3. mai 1827 (Wiesener 1936: 62 og note 13 s. 64).
63 Brev frå W. F. K. Christie til Anne Thue Christie, 3. mai 1827 (Wiesener 1936: 62).
64 Brev frå W. F. K. Christie til Anne Thue Christie, 3. mai 1827 (Wiesener 1936: 62).
65 Breistein 1959: 14.
66 Nasjonalbiblioteket, handskriftsamlinga, Brevs. 105: Brev frå W. F. K. Christie til W. H. Christie datert Alverstrømmen 1. juni 1824.
67 Christie var elles, saman med folk som Lyder Sagen og Edvard Hagerup, hyppig gjest hos proprietær Jan Arentsen Greve på Åstveit i Åsane. Biskop Neumann omtalte talande nok livet på Åstveit som «det partiarkalske landlige idyl» , og sjølv om livet på Åstveit låg langt nærare det kondisjonerte lystgardidealet enn det kvardagslege bondelivet, er ordbruken nok eit uttrykk for ei slags idealisering og romantisering av det enkle og landlege livet nær naturen. Sjå Bratland 2012: 17–18 og Jordåen og Bratland 2012.
68 Ein av oss (Jordåen) arbeider for tida med ein biografi om Christie, og det vil visa seg om det dukkar opp fleire kjelder som kan seia noko om dette.
69 SAB: Sorenskrivaren i Nordhordland, II.B.a. 18b, Pantebok 1839-41, fol. 738a.
70 SAB: Sorenskrivaren i Nordhordland,II. B.a. 19 Pantebok 1841-43. 275 b.
71 SAB: Sorenskrivaren i Nordhordland,II. B.a. 19 Pantebok 1841-43. 275 b.
72 Myking 1990: 297.

Erik O. Paulsen – forfatter og historiker:
Den store Festen

-muséåpning, fiskeriutstilling og Byparken

Den store Festen ble holdt i Pellothsalen, seinere det kjente Holdts hotell, en sentral bygningi Bergen fram til bybrannen i 1916.

At bergenserne kan kunsten å feste vet alle (se Bergensposten Nr. 2/2011). Og en iboende sparsommelighet blir tryllet bort når en først går i gang med det storslåtte. Bergen har feiret mange ganger, men «Den store festen» er og blir da Bergens Museum, Byparken og Fiskeriutstillingen ble åpnet mandag 7. august 1865. Man tok likeså godt alle tre festlighetene i en slump.

Klokken 1. om formiddagen satte en prosesjon seg i bevegelse, som det heter på bergensk, fra Børsbygningen. Antall fremmøtte var stort og prosesjonen lang som et ondt år. Først kom «Marchaller» , så «Politiadjutanten og Politifuldmæktigen» og deretter alle etter stand og rang. Alt som het «Offentlighet» var med. Utstillerne på Fiskeriutstillingen fikk plass mellom «Toldetaten» og «Oldermandskabet og Bisidderne for Kontoret» . *Ole Bull* ble regnet som en institusjon i seg selv så han havnet mellom «Kunstforeningens Direktion» og «Musæets Direktion» . Magistraten måtte pent gå etter ham! Det samme gjaldt den fremmøtte statsråd Bretteville. Så kom en skare til, nett avsluttet av nye «Marchaller» .

Alle var kledt i svarte frakker og silkemerser (flosshatter), og de var så høytidelige der de skred frem at kjuaguttene ropte etter følget: «Kor e like´?» Noen av utstillerne var åpenbart ikke funnet verdige en plass i dette følget og det endte med at de skrev i Bergensposten (*den gamle. Forf. anm*) 13. august: «Flere til Fiskerie-Udstillingen Bidragsydende føler sig høilig fornærmet over, ikke i Lighed med Andre at have modtaget Indbydelse til Deltagelse i Processionen...» .

I tur og orden åpnet de både Børneparken, Byparken heter den nå,

Bergens Museum på Presidentdungen, og Fiskeriutstillingen. Og som seg hør og bør ble det holdt mange og lange taler. På Muséplass trengte de noe å styrke seg på, slik at man sendte rundt noen flasker rum på tribunens «midtparti» , mens nasjonalsangen «Sønner av Norge» klang. Statsråden hadde den vanskelige oppgaven med i offentlighet å fortelle hvorfor Kronprinsen ikke var tilstede: «idet Hans Kongelige Høihet dog udtrykkelig paapegede at *Omstændigheterne* muligens vilde nøde ham til at gjøre Afkald derpaa!» Kronprinsessen var høyst gravid!

Bergens Museum stod ferdig i 1865. Arkitelt var dansken Nebelong.

At statsråder ikke var vanlig kost sier seg selv når Magistratspresidenten sa: « Vi frembære, Hr. Statsraad, vor Tak til Dem, fordi De ikke har skyet Uleiligheden af en Reise hertil for at aabne den første internationale Fiskerie-Udstilling i Skandinavien.» Presidenten og statsråden var blitt enig om på forhånd at talene deres skulle ha nøyaktig like mange linjer.

Og så ble det fest i Logen Den Gode Hensigt og Pelloth-salen om kvelden.

Bergensposten refererer: «« Kl. 5 samledes Deltagerne i Festmiddagen i det for Tilfældet arrangerede Lokale, bestaande af «Logen» og Pelloths Hotel, der var forenede til et ved en Mellembygning, der var givet samme Bredde. Det saaledes tilveiebragte Rum – Spisesalen alene var 140 Fod lang – var overmaade smagfuldt dekoreret» , og der holdtes naturligvis en hel Del baade officielle og ikke officielle Skaaltaler. «Stemningen var meget animeret, og laget sluttedes først sent paa Natten» , heder det i Referatet» .

Hvordan herskapet hadde det med magene sine etterpå forteller historien intet om, men vi gjengir menyen nedenfor til glede for alle. Ryktet vet dog å fortelle at til tross for at statsråd, politi, og dommerstanden var tilstede og nøt alt samme, ble restauratøren ilagt mulkt for å ha servert hummer i frikassé utenom sesongen!

KILDE: Peter Jessen; **Den gang i Femti og Sextiaarene**, Gyldendal, Kristiania 1912, Fotografisk opptrykk Universitetsforlaget AS, 1987.

» Servering ved Festmiddagen den 7de Aug. 1865»

Skildpaddesuppe
Bouillon med Grøntsager
Posteier
Gjæs
Ænder med hvid Sauce
Hønsekarri
Dueragout med russiske Erter
Blomkaal, Spinat, Spidskaal
Stegt Lax med Gulerødder
Kogt Lax
Stegt Aal med Pilerter
Østerspai
Hummer i Frikassé
Madeirapudding
Blanc manger med Rumsauce
Kyllinger
Kalvesteg
Faaresteg
Agurksalat
Stikkelsbær- og Pærekompot
Jordbæris, Bringebæris, Vanilleis, Maringskage
Mandelkage, Krandskage, Vanillekage, Citronkage
Desert:
Diverse Frugter og Konfekturer

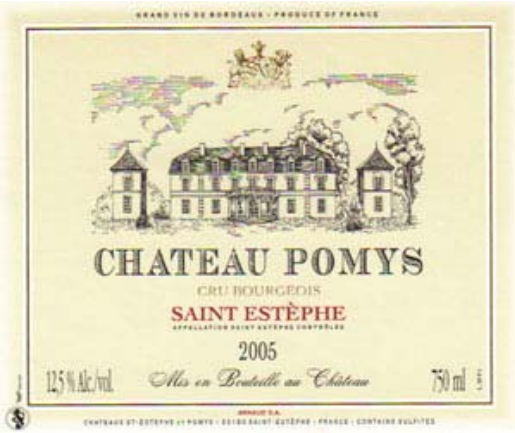

Vine:
Chateau Pomy
Hochheimer
Sherry
Portvin
Chateau Yquem
Burgunder
Champagne

Hochheimer

Bjørn Davidsen:
Bombemål S/N 102 Bergen

Laksevåg ble bombet 4. og 28.-29. oktober 1944 samt 12. januar 1945. Målet var alle gangene ubåtbunker «Bruno» i Nordrevågen og det nærliggende Danziger Werft i Sørevågen. Ved bombingen 4. oktober omkom 193 sivile på Laksevåg, deriblant 61 barn da Holen skole ble truffet av tre bomber. Ved angrepet natt til 29. oktober 1944 slapp et skadet fly bombene sine over Puddefjorden i retning mot sør. De bombene traff bebyggelsen på begge sider av Komediebakken på Engen inne i Bergen og forårsaket store ødeleggelser samt tap av henimot 50 menneskeliv, blant annet fordi bombelasten inneholdt tidsinnstilte bomber.

Nå er disse angrepene og Laksevågs lidelser beskrevet i en ny bok med ovennevnte tittel. Boken, som er en antologi, er resultatet av forfatternes felles interesse av å avdekke hvordan Laksevåg kom i krigens sentrum, hvem som presset fram ubåtbunkeren som bombemål, fortelle om tragediene – samt bekrefte eller avlive de mytene som under og særlig etter krigen, verserte om disse tragiske hendelsene.

Slik sett har bokens forfattere vært sannhetssøkende. Gjennom dypdykk i engelske og norske arkiver har det vært mulig å få fram hva som egentlig hendte – både i England og Norge før, under og etter bombingen. I tillegg til beretninger om de faktiske hendelsene, gjennomgår boken også forløpet til disse. Dessuten inneholder den en vurdering av hvorfor tausheten senket seg i deler av befolkningen på Laksevåg etter krigen – og særlig en gjennomgang av den behandlingen de overlevende fikk av trygdeverket.

Boken er derfor et forsøk på å lage et komplett verk om Laksevågs lidelser i 1944/45 - og i mange år etter. Om forfatterne har lykkes i sitt forsett, gjenstår å se.

Boken er redigert i en noenlunde kronologisk orden, slik at enkelte forfatterbidrag er delt opp og plassert inn der de passer i den historiske sammenhengen.

Hva forteller boken om?

Boken gir først en beskrivelse av Laksevåg fram til 1944, administrativt og politisk. Deretter går den over til å beskrive ubåtbyen Bergen, de norske festningsutbyggingene rundt byen, det tyske angrepet og tyskernes videreutbygging av «Festung Bergen» , herunder forberedelsene og byggingen av ubåtbunker «Bruno I» i Nordrevågen på Laksevåg. Boken gir også en inngående kunnskap om tyske ubåter og Det sivile luftvernet.

Den norske spionasjen rundt de tyske virksomhetene blir behørig omtalt, før boken går over til å fortelle om de alliertes, og særlig engelskmennenes, innbyrdes stridigheter om å få ubåtbunker

«Bruno» uskadeliggjort.

Boken behandler så de allierte forsøkene på å senke flytedokken, inntil de lyktes 11. september 1944.

Da «Admirality» omsider fikk «Bomber Command» på banen, mot deres vilje, kom de tre angrepene 4. og 28.-29. oktober 1944 samt 12. januar 1945. Beskrivelser av angrepene og hva som skjedde på bakken, er grundig gjennomgått i boken.

Den tar også for seg hva som skjedde i Laksevåg etter krigen, både i «seiersrusen» , med bunker «Bruno» - og de overlevende etter bombingene.

Foto tatt 4. oktober 1944 fra RAFs fotorekognoseringsfly noen timer etter bombeangrepet for å dokumentere resultatene.

Hoveddelen av boken avsluttes med et kapittel om myter og spørsmål rundt bombingen. I tillegg inneholder boken utdrag fra beretningene til innsamlingskomiteene, en oversikt over de sentrale aktørene som påvirket beslutningen om bombingen samt lister over samtlige kjente omkomne ved angrepene.

Hva er vesentlig nytt?

Kapitlet «***Laksevåg fram til 1944***» behandler blant annet:

Skolesituasjonen i Laksevåg under krigen og hvilke problemer det skapte da tyskerne beslagla Holen skole 1942/43. Boken avdekker også at kommunen umulig kan ha fått signaler om at Holen skole igjen skulle beslaglegges – bare dager før 4. oktober, men forpurret dette. Det finnes intet i kommunens arkiver om slikt. Det eneste som finnes annet steds, er et brev fra politimajor Thue som i praksis ledet *Det sivile luftvern* (DSL), til leder for DSLs sanitet, dr. Moene – og som antyder en slik beslagleggelse. Men det brevet er datert på et tidspunkt da nsordfører Normann i Laksevåg var bortreist. Boken mener at tross dette, ville all post til kommunen blitt journalført. Men verken i de kommunale journalene eller arkivet finnes det spor etter et brev til kommunen med et slikt inn-

hold.

Boken inneholder dessuten en detaljert beskrivelse av **evakueringsplanen** for indre del av Laksevåg sentrum. Den viser at ns-ordfører Normann forsøkte å evakuere området sør for BMV allerede fra 1942. Men den største motstanden evakueringen møtte – her som ellers i Laksevåg under krigen - var fra huseierne, ikke tyskerne.

Laksevåg lensmannsarkiv er en svært interessant kilde, som nå er gjennomgått. Mye av dette stoffet er nytt eller ikke tilstrekkelig behandlet i «Laksevågs historie» . Der er lensmannen – i Kjell Fossens trebindsverk i fire bøker - kun nevnt i en bildetekst! Denne boken har rådet bot på dette, og presenterer blant annet noe av lensmann Olav Hardelands innsats under krigen – da han etter bønn fra hjemmefronten ble sittende, men måtte balansere på en knivsegg for å unngå arrestasjon.

I kapitlene «***Ubåtbyen Bergen***» og «***Hva skjedde med «Bruno» ?***» får Sven-Erik Grieg-Smith utfolde all sin kunnskap om både ubåtbyen Bergen – og bunker «Bruno» fra planleggingen, gjennom byggingsfasen, forsøket på demolering etter krigen og fram til dagens bruk av bunkeren som et moderne ubåtverksted.

Halvor Sperbund har bidratt med flere kapitler. Hans kunnskap om «***Luftforsvaret av «Festung Bergen» «*** er unik. Ingen kjenner det norske forsvaret rundt byen anno 1940 – og tyskernes utbygging av dette under krigen – mer i detalj enn Sperbund.

I tillegg til dette kapitlet, bidrar han også med ett kapittel om hvert av de tre angrepene, «***Dagangrepet 4. oktober 1944***» , «***Nattangrepet 29. oktober 1944: Nigth war on Bergen***» og «***Dagangrepet 12. januar 1945***» **.** Disse temaene går forfatteren dypt inn i med blant annet beretninger fra flygere som deltok. Han beskriver også i detalj den militære ødeleggelsen.

Tidligere brannsjef Einar K. Gjessing var som ung med i «***Det sivile luftvern***» . I boken forteller han om hvordan dette var bygget opp og fungerte både før og under krigen – til det etterpå ble nedlagt, men gjenoppsto som dagens *Sivilforsvar*.

I kapitlet «***Tyske ubåter i Bergen***» gir Olve Dybvig en grundig innføring i bruken av ubåter fra den spede begynnelse på slutten av 1800-tallet og fram mot andre verdenskrig. Spesielt tar han for seg utviklingen av de tyske ubåtene, fra type VII, via type IX til de mest avanserte typene XXI og XXIII. I kapitlet følger han også utviklingen i den tyske ubåtkrigen under andre verdenskrig – med spesiell vekt på den rolle Bergen spilte som tysk ubåthavn.

I kapitlene «***Hemmelig krig i Bergen***» og «***Mot flytedokken***» tar Per Helge Martinsen opp hvordan de alliertes hemmelige krigføring mot det tyske ubåtstøttepunktet i Bergen ble drevet, blant annet gjennom SIS, SOE og B.A.R. sin virksomhet.

Ubåtspionasjen i Bergen ble satt i system fra årsskiftet 1941/42, først med

Skylark var en operasjon som skulle føre til angrep rett på fiendtlige mål. Små enmannsbåter Boom-Patrole.Boats skulle fraktes med Lancastere og slippes i fallskjerm nær målet for angrepet. Skylark var bakgrunnen for at Mindegruppen ble varslet om forestående angrep.

agenter fra THETA-gruppen underlagt SIS. Fra opprettelsen av 11. ubåtflotilje sommeren 1942 og frem til freden i maidagene 1945, ble ubåttrafikken og anleggene gjenstand for et massivt og metodisk etterretningsangrep. I dette hadde norsk etterretningstjeneste en hovedrolle.

Etterretningsmaterialet fra de bergenske gruppene fremstår som Admiralitetets hovedkilde i kampen mot ubåtene i de britiske hjemmefarvann i 1944/45. I denne siste fasen av slaget om Atlanterhavet var ikke opplysninger fra knekkede tyske ubåtkoder, *Ultra*, tilgjengelig. Opplysningene som agentene samlet inn lokalt, medvirket derfor til de store tap som tyskerne led på ubåtsiden.

Kapitlet «***Mot flytedokken***» inneholder nye beretninger om hvilke anstrengelser britene gjorde for å få dokken senket, ikke bare med dvergubåten «X-24» to ganger i 1944, men også med fire enmanns-ubåter av typen «Walman» i 1943.

Etterretningsgruppene fremskaffet også viktige opplysninger for spesialoperasjoner og sabotasjeaksjoner. Høsten 1944 fikk dette stor betydning da dvergubåten «X-24» senket BMVs flytedokk, og kommunistenes sabotasjeorganisasjon, Saborg, sprengte fem transformatorstasjoner som leverte strøm til verftene og slippene i byen og på Laksevåg.

Et stort etterretningsapparat under XU-gruppen B.A.R. ble etablert for å rapportere om mål for spesialoperasjonen *Skylark* høsten 1944. Den skulle gjen-

nomføres av spesialsoldater fra britenes *Royal Marines*. Etter å ha blitt sluppet i fallskjerm over Byfjorden med sine angrepsbåter, skulle de slå til mot oppankrede ubåter i havnebassenget. Værforholdene og tyske mottiltak førte til at *Skylark* ikke ble gjennomført.

Milorg skulle ha ansvaret for å evakuere spesialsoldatene fra Skylark-operasjonen ut av landet. Av den grunn fikk Milorg i forkant ordre om at deres evakueringsapparat alltid skulle tre i aksjon **under nattlig flyaktivitet** over Bergen. Derfor var dette aktivt under nattangrepet mot ubåtbunkeren på Laksevåg 29. oktober. Da ble de avtalte møteplassene for spesialsoldatene bemannet.

Milorgs **rolle og forhåndsordre** i forbindelse med ***Skylark*** kan i ettertid ha blitt forvekslet med at Milorg var varslet om bombingen av Laksevåg 4. oktober, noe som skal ha resultert i at Milorg-medlemmer trakk sine barn ut av Holen skole. Disse spekulasjonene fikk ny næring ved utgivelsen av Vibeke Løkkebergs roman *Allierte* i 2007 og skapte stor debatt. Forfatteren støttet seg på opplysninger fra lederen av Milorgs evakueringsapparat i Skylark-operasjonen, Arnfinn Finne. I et intervju med Bergens Tidende i 2004 hadde han hevdet at han var varslet om **å holde sine folk i beredskap** – ved nattlig flyaktivitet i forkant av bombeangrepene på Laksevåg 4. og 29. oktober 1944. Men ikke om hva som skulle skje.

Kildene viser at Milorg ikke ble varslet i forkant om noen av **bombeangrepene** mot ubåthavnen på Laksevåg i 1944/45. Slikt varsel var ønsket etter angrepet 4. oktober, men henvendelsen ble blankt avvist av de militære myndigheter i Storbritannia. I den grad noen av Milorgs medlemmer tok sine barn ut av Holen skole i forkant av tragedien 4. oktober, må det forstås ut fra en allmenn frykt for at skolens nærhet til ubåthavnen på Laksevåg kunne gjøre den til bombemål - og ikke at de hadde fått informasjon om at de allierte ville bombe ubåtanleggene kort tid etter.

Kapitlene «***Hemmelig krig i Bergen***» og «***Mot flytedokken***» er også beretningen om menneskene som deltok i den livsfarlige hemmelige tjenesten. Kapitlene introduserer nye og hittil ukjente personer i krigshistorien.

Kapitlet «***Opptakt og bakgrunn – årsakene til at ubåtbunkeren på Laksevåg ble bombet***» setter bombingen av bunkeren inn i et større perspektiv.

Bombingen må sees i sammenheng med den allierte bombeoffensiven mot det okkuperte Europa og kampen mot de tyske ubåtene. Her blir prosessen som ledet frem mot beslutningen grundig belyst, og viser en maktkamp mellom ulike våpengrener (Admiralty/ marinen vs flyvåpenet) om bruken av den strategiske bombeflystyrken mot ubåter. Her vises hvordan bombeflystyrken ble brukt mot ubåtene i 1942/43, da basene rundt Biscayabukta i Frankrike ble bombet. Dette er en direkte parallell til det som senere skjedde i Bergen. Internt i den allierte krigsledelsen var det ulike oppfatning-

er om effekten av bombingen mot ubåtbasene, og Bomber Command og Air Ministry viste til hvor mislykket dette var for å ødelegge ubåtbasene i Frankrike og stoppe ubåtene fra å bruke basene operativt. I 1944 presset Admiralty på for å få basene i Norge bombet på tilsvarende måte, noe Bomber Command motsatte seg på det sterkeste ut fra de erfaringene de hadde gjort.

12000 punds bombe, Tallboy, satt i produksjon i 1944 og brukt mot viktige mål. Der stor sprengkraft var påkrevd.

I slutten av september 1944 fikk Admiralty likevel gjennomslag etter å ha gått via britiske *Chiefs of Staff*-komiteen (militærledelsen), og første bombeangrep ble iverksatt 4. oktober. Målet var å ødelegge ubåtbunkeren, men Bomber Command påpekte at det kun var mulig å forstyrre byggingen; langt mindre ødelegge den. Bombene som ble brukt var helt uegnet til å ødelegge massive betongkonstruksjoner.

Analysen av bombeangrepet var ikke overraskende nedslående, og derfor ble det bedt om å gjenta angrepet. Dette skjedde natten mellom 28. og 29. oktober, men var fullstendig mislykket grunnet skydekke over målområdet. Værforholdene satte en klar begrensing på angrep mot Norge, der det måtte være gode visuelle sikteforhold for å kunne gjennomføre bombing. Derfor var bombemål i Norge betraktet som fjerntliggende og lite tilgjengelige grunnet ustabilt vær.

Høsten 1944 mistet Admiralty mye av sin innflytelse for å påvirke prioriteringen av bombemål, men presset på for å få dette tilbake. Til slutt fikk de anledning å spille inn en såkalt NAVTAR (naval targets) prioriteringsliste som skulle brukes når bombeflystyrken hadde ledig kapasitet og ikke andre viktigere mål å angripe. Første liste ble overlevert 29. desember 1944. 12. januar 1945 ble Laksevåg igjen angrepet. Kombinasjonen av ledig kapasitet hos skvadronene som kunne bære den store Tallboy-bomben (5,5 tonn), gode vær-

forhold og at Bergen stod på NAVTAR -listen var årsaken til dette. Men selv ikke denne bombetypen klarte å ødelegge bunkeren. Da opphørte bombingen av ubåtbunkeren. Den var heller ikke vesentlig, ettersom en mulig ny tysk ubåtoffensiv aldri materialiserte seg.

I kapittelet er effekten av bombeangrepene gjennomgått ved å bruke britiske kilder. Det har vært viktig å se om angrepene var rasjonelle ut fra kunnskapene beslutningstakerne hadde. Kildene viser at britene var svært godt orientert om effektene på det tyske ubåtvåpenet og resultatene av bombingen som ble utført. Bombingen av Laksevåg hadde ingen reell betydning for bekjempelse av de tyske ubåtene.

I kapitlet vises det hva som faktisk var effektivt: bombing av ubåtverft og industri i Tyskland, bombing og minelegging av kanalene der ubåtdeler ble fraktet og minelegging av øvingsområder for ubåtene i Østersjøen. Bombingen av basene rundt Biscaya og i Norge spilte en ubetydelig rolle i bekjempelsen av ubåttrusselen. Det tyske ubåtvåpenet ble knekket til havs våren 1943 og klarte aldri å reise seg igjen. De nye ubåttypene som ble utviklet, ble aldri en trussel siden krigen sluttet før det var mulig å bruke dem i en ny ubåtoffensiv. Dette var noe den allierte krigsledelsen hadde god oversikt over. I november 1944 ble det estimert at krigen i Europa ville være slutt 15. mai 1945. De bommet med **én** uke, noe som sier hvor gjennomgående god etterretningsinformasjonen var. Betydningen av bombingen av ubåtbunkeren på Laksevåg må derfor revurderes. Hvorvidt den kan rettferdiggjøres, er et åpent spørsmål.

I kapitlet «***Da bombene haglet***» gir Bjørn Davidsen en gjennomgang av bombingen 4. oktober 1944 – sett fra bakken. Dette kapitlet utfyller Halvor Sperbunds kapittel om «***Dagangrepet 4. oktober 1944***» , ved at det gir til dels nye beretninger om den tragiske oktober-dagen på Laksevåg.

Disse beretningene følger han opp i et seinere kapittel, «***Den vanskelige freden***» , som tar for seg freds- og minnestevnet 10. juni, kronprinsbesøket 28. juli og kongebesøket 28. august 1945.

Her blir blant annet kronprinsens uttalelser, ifølge avisreferatene, satt opp mot hva kronprinsen som forsvarssjef, mente i London i november 1944 i et brev til den norske *Forsvarsdepartementet* i eksil.

Dette brevet ble funnet i arkivet etter Arne Lyngvi, som blant annet skrev boka «***Bomber over Laksevåg***» i 1991 – med 2. utgave i 2001. Hvorfor brevet ikke er nevnt i boka, skal vi ikke spekulere i siden forfatteren er død. Men det er et faktum at brevet ble nedgradert i juni 1986. Når Lyngvi fikk tak i det, har vi så langt ikke undersøkt.

Uansett skrev forsvarssjef Olav i november 1944:

» *U-båthavnen ble også bombet 4.*

UGRADERT

21 NOV

HEMMELIG

F.O.Jnr.H.J.J/44.

Til

Forsvarsdepartementet:

Bombing av Bergen 28-29.oktober 1944.

Natten 28-29 oktober d.å. bombet en større styrke av Bomb Command mål i Bergensområdet, som synes först og fremst å ha vært Laksevågnesset med undervannsbåthavnen og shelterst, eventuelt Laksevåg Mek.Verksted samt valseverket i Simonsvåg uten for Laksevåg. U-båthavnen ble også bombet den 4.oktober, som det synes med godt resultat. At der begge ganger er skjedd ødeleggelser av boligbebyggelsen omkring u-båthavnen, og at der, særlig første gang, er gått med norske liv, kan vi ikke beklage oss over, hvor sørgelig dette i og for seg er, når man tar hensyn til den militære viktighet av målene som bombingen var rettet mot.

Ved det siste angrep er der imidlertid foruten i de foran angitte målområder, også falt en del bomber på Engen midt oppe i de sentrale bydeler, med den følge at ikke mindre enn ca.50 hus er blitt totalt ødelagt eller meget alvorlig skadet, blant disse Det Gamle Teater med Teatermuseet. Dette område ligger minst 1 km. fra det nærmeste punkt i de foran nevnte målområde og da bombingen her neppe kan ha vært tilsiktet, fordi det ikke er noen militære mål der, må man gå ut fra at det er begått en feil av et visst antall eller en avdeling av bombeflyene.

Det er opplyst at ved denne anledning kom de fleste av bombeflyene tilbake med sin bombelast, fordi værforholdene gjorde at målene ikke tilstrekkelig sikkert kunne tas ut, og at man ikke ville ta noen risiko på å gjøre unødvendige skade. Dette er selvfølgelig i og for seg tilfredsstillende, men det synes å fremgå av sammenhengen at ikke alle de fly eller under

./.

Faksimile av kopien av brevet fra forsvarssjefen, kronprins Olav til Forsvarsdepartementet etter bombeangrepene mot Laksevåg.

oktober, som det synes med godt resultat. At det begge ganger er skjedd ødeleggelser av boligbebyggelsen omkring u-båthavnen, og at der, særlig første gang, er gått med norske liv, kan vi ikke beklage oss over, hvor sørgelig dette i og for seg er, når man tar hensyn til den militære viktighet av målene som bombingen var rettet mot.»

Av brevet gikk det derimot fram at det han mente var en feil, da bomber falt «*på Engen midt oppe i de sentrale bydeler*» og «*minst 1 km fra det nærmeste punkt*» i det omtalte målområdet, var mer alvorlig. Der visste han å vite at «*ikke mindre enn ca. 50 hus*» var blitt totalt ødelagt eller meget alvorlig skadet, blant annet «*Det Gamle Teater med Teatermuseet*» . I brevet anmodet derfor *F.O.* Forsvarsdepartementet til «*ad diplomatisk vei å gjøre gjeldende at man på norsk side venter at det blir tatt fullt hensyn til ikke å gjøre unødig skade når militære mål bombes på norsk område*» .

Med andre ord: Bombene som falt på Engen og blant annet ødela *ca. 50 hus, Det Gamle Teater og Teatermuseet*, gjorde unødig skade. Bombene som falt på Laksevåg, utenfor det definerte målområdet *ubåtbunkeren og Sørevågen*, gjorde det derimot ikke. For det skjedde som en følge av nærheten til målområdet (selv om mange bomber falt mer enn én kilometer unna også der). Og Holen sko-

le? Tja: «*Slik som skolen lå, var det ikke råd for flygerne å unngå å treffe den når ubåthavnen skulle bombes.*»

Men:

> » *Det var sårt for oss å vite at disse uskyldige små barn skulle falle som offer for krigen.*»

Mente altså forsvarssjef og kronprins Olav.

Vi kan også lese at kong Haakon mer enn antydet at tyskerne brukte befolkningen på Laksevåg som «*levende skjold*» .

Dessuten at den politiske øvrighet i kommunen tonet ned befolkningens og egne lidelser – til fordel for det store målet: gjenoppbygging.

Disse tingene var trolig medvirkende til at det mer eller mindre ble lagt lokk

Over: Handley-Page Halifax B Mk. III, MZ802/QB-G, "Gallopin' Gerty", 424 skvadron, Royal Canadian Air Force. Deltok i angrepet 4. oktober 1944.

Over: Avro Lancaster B Mk. III, EE176/QR-M, "Mickey the Moocher", 61 skvadron, Royal Air Force. Deltok i angrepet 28-29. oktober 1944.

Over: Avro Lancaster B Mk. I, NG206/WS-J, "Jane", 9 skvadron, Royal Air Force. Deltok i angrepet 12. januar 1945.

Bengt Stangvik har tegnet de ulike flytypene som var i bruk ved flyangrepene mot Laksevåg, her Handley Page Halifax, og Avro Lancaster.

på snakket om bombingen i 1944 og de problemene mange fikk som følge av den:

Nå gjelder det gjenoppbyggingen, var kommunistordfører Alf Pettersens store mantra. Og slik ble det.

Dermed blir også kapitlet «***De overlevende og staten»*** en rystende beretning om hvordan overlevende etter bombingen ble behandlet av trygdesystemet og den såkalte fagkompetansen da de søkte om erstatning mange år etter. Dette kapitlet som er skrevet av Ingebjørg Jensen, bretter ut både lidelsene til enkelte overlevende og det jordiske helvete de opplevde ved **ikke å bli trodd** av «fagkompetansen» .

Kapitlet «***Myter, påstander og spørsmål rundt bombingen av ubåtbunkeren på Laksevåg»*** tar for seg de vanligste påstander og spørsmål som har versert rundt bombingen av ubåtbunkeren. Dette er skrevet av tre av forfatterne, som stiller seg bak resultatet. I stor grad tilbakevises her mange av de påstander som har vært fremmet:

Milorg ble ikke varslet i forkant om **bombeangrepet** 4. oktober. Derimot var Milorgs Minde-gruppe og dens leder Arnfinn Finne trukket inn som «*redningsmenn»* i et samtidig planlagt prosjekt, «***Skylark»*** , som det til slutt ikke ble noe av. Dette prosjektet er omtalt i kapitlet «***Hemmelig krig i Bergen»*** .

Laksevåg ble ikke teppebombet ved angrepet 4. oktober (selv om det kunne virke slik), og det ble ikke foretatt terrorbombing av Bergen 29. oktober.

Bombingen av ubåtbasen på Laksevåg var ikke nødvendig for å knekke det tyske ubåtvåpenet eller hindre en ny ubåtoffensiv. Dette er grundig redegjort for i flere av kapitlene i boken.

Ordfører Arne Normann kan ikke klandres for tragedien på Holen skole.

Befolkningen på Laksevåg ble ikke brukt som levende skjold mot bombing slik Kongen antydet etter krigen.

Bombingen ble i stor grad fortiet i årene etter krigen. Det forklarer hvorfor mytene og påstandene fikk fotfeste, og til slutt har blitt stående igjen som etablerte sannheter.

Boken avsluttes med utdrag av ***beretningene*** om hvordan innsamlede penger ble forvaltet og fordelt, en oversikt over ***sentrale aktører som påvirket bombingen*** samt lister over ***omkomne***.

Jacob Neumann — biskop, arkeolog og sparebankdirektør

Jacob Neumann (1772-1848) ble utnevnt til biskop i Bergen stift i 1822.

Han hadde fullført sin embetseksamen i teologi ved Universitetet i København i 1796, og tok teologisk doktorgrad i 1799 på en kirkehistorisk avhandling, forfattet på latin. Samme året ble han tilsatt som residerende kapellan i Asker i Akershus. Der ble han i 22 år, fra 1805 som sokneprest.

I 1814 var han med i det overordentlige Storting, og han var med til Stockholm for å overbringe grunnloven og hilse Carl, den nye norske kongen.

Neumann var opplysningsmann og aktiv på en rekke felt. I Asker utdannet han lærere, propaganderte for vaksinasjon, skrev om landbruksvitenskapelige emner og innførte forbedringer i jordbruket.

Som biskop innvirket han på en rekke områder. I 1823 tok han initiativ til opprettelse av sparebank i Bergen, og han ble dens første direktør. Søndagen før sparebanken åpnet sendte biskop Neumann ut et hyrdebrev til menighetene i Bergen, og der lot han sitt sterke engasjement og sin store veltalenhet legge den teologiske begrunnelsen for nødvendigheten av å ha banker! Teksten er tatt inn her.

Sammen med Wilhelm F. K. Christie grunnla han Bergens Museum i 1825. På sine mange visitasreiser samlet han inn gjenstander og innhentet opplysninger av kultur- og naturhistorisk verdi. Særlig var han interessert i arkeologi, og skrev om oldfunn. Han skrev en rekke artikler i Urda med beretninger fra funn på hans reiser.

Jacob Neumann (1772-1848) malt av Martin Gørbitz

Som ledd i hans sterke historiske interesse gav han påbud til presteskapet om å føre kallsbøker, der prestene blant annet skulle føre inn opplysninger om

prestene som hadde vært i kallet, om spesielle hendelser og ellers alt som kunne være av interesse for ettertiden.

Han reformerte arkivholdet og journalføringen ved bispeembetet, og det var langt bedre orden i rutinene etter at han tiltrådte.

Sommeren 1841 fikk han besøk av Ivar Aasen, som viste biskopen sin målføregransking *Den sunnmørske Dialekt*. Neumann ble imponert og satte språkforskeren i kontakt med Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim. Vitenskapsselskapet støttet Aasen med midler slik at han kunne granske alle de norske målførene. Neumann ble gjennom dette døråpner for det nynorske skriftspråket.

Kristensyn

Jacob Neumann fant liten glede i Pontoppidans forklaring til Luthers katekisme, og i 1811 gav han ut sin egen omarbeidede versjon av Luthers Lille Katekisme. Han gjorde til dels betydelige endringer i oversettelsen. I forklaringen til artikkel to i trosbekjennelsen lot han Kristus gå «over i Aandernes Verden» , i stedet for at han «nedfoer til Helvede» . Det ble for sterkt for myndighetene i København, som nektet å godkjenne verket.

Neumann var motstander av haugianerbevegelsen, men han var også negativ til N. F. S. Grundtvigs kristensyn. Selv om han med årene ble mindre avvisende til disse og lignende bevegelser, var han hele livet gjennom motstander av vekkelser og nyortodoks kristendomsforståelse.

Til Menighederne i Bergens Bye.

1823 Martz 2.

Christelige Medborgere!

Den Hellige Lære, til hvilken vi, i Jesu Christi Navn, med Aand og Hierte ere bundne, kiender intet høiere Maal for sine Virkninger paa Menneskesamfundet, end det, at forædle og trøste og lyksaliggjøre alle dem, som ville lytte til dens venlige Stemme, saaledes, at de, under Vandringen til Udødelighedens Land kunde selv i Dødelighedens betrygges for mange af de ængstende Sorger som i høiere eller ringere Grad maa tænkes uadskillelige fra mskets ufuldkomne Tilstand paa Jorden. Ethvert Middel, som kan lede til hine store og ædle Hensigters Opnaaelse, er derfor christeligt *saaledes* overenstemmende med Christendommens Aand, og værdigt at anvende. Men blant saadanne Midler bør med Rette henregnes enhver Foranstaltning, som Mennesker udtænkte sig til Sædelighed, Flids og Sparsommeligheds befordring; thi – er Kjødets Sands, som d.H. Skrift lærer os, Fiendskab mod Gud, da kan lyksalighed umulig boe i det Hjerte, hvor vilde Sandselige Begjæringer uindskrænket raade: er det tillige værdt at lægge Mærke til, hvad en Jesu Apostel har sagt, at det bør os som Christne at giøre nyttig gjerning for at vinde det nødtørftige Udkomme i Livet, og at den, som ikke vil arbeide, fortjener heller ei at æde, saa er det

klart, at der aldrig vil aabne sig blide Udsigter til Velstand for den, som lægger Hænderne i Skjødet: og er det endelig som et christeligt Viisdomsbud at agte, hvad vor Forløser selv foreskrev os, at vi, under Nydelsen af det gode, som Gud forunder os, skulle være betænkte paa at samle omhyggelig de overblevne Levninger, at Intet spildes, saa viser dette os, i Forening med vor egen Erfaring, at mangel, og Kummer og ængstende Næringssorger vorder lettelig dens lod, der letsindig og daarlig forøder hvad Himlen beskjærer ham, og ikke holder tilraade med dens milde Gaver, for at have Noget paa den uvisse Nødens dag, eller i det for hans timelige Lykke og hans Hjertes Tilfredsstillelse beleilige Øieblik.

Under deslige Betragtninger, og for at sætte kraftig dæmning mod Usædelighed, Letsind og Overdaad, har man i senere Tider anseet Sparebanker, som henhørende blant de for Borgersamfundets samtlige Classer mest gavnlige og velgjørende Indretninger; og Erfarenhed har viist, at de fortjente dette Navn. Opmuntret ved den Fordeel, de tilbyde, har allerede mangen Vildfarende vendt tilbage fra Usædeligheds Vei, og har heller villet anbetroe hine Banker de Penge, han af sin Fortjeneste kunde afsee, end han vilde nedlægge dem i de Huse, hvor man for Penge kjøber døden i berusende drikke; og mangen forstandig Yngling og Pige har af sin Løns Overskud el. af tilfældig erhvervede Penge nedlagt i dem en grundvold for sin Fremtids Forsørgelse; og mangen forsynlig Fader gjorde i dem sit Barns Sparepenge til en voxende og i Tiden vigtig Capital.

En saadan Indretning, christelige Medborgere, har i dette nu sit Sæde mellem os. Bergen har fra dette Øieblik sin egen Sparebank. Den aabnes i morgen. Overtydet om den gavnlige Indflydelse en saadan Indretning kan have paa Sædelighed, Orden, Vindskibelighed, Tarvelighed, Sparsommelighed, og flere christelige dyder, anseer jeg det for min Pligt at henvende Eders Opmærksomhed paa den. Tyer hen til den, med hvad I kunde undvære fra Eders strængeste Fornødenheder! Nedlægger eders Spareskilling, den I maaske ikke ellers havde sparet, der; og Gud skal velsigne den for Eder til et Øieblik, da I ville ansee den for en funden Skat, eller for et Frelsens Middel fra Himlen ! Betrygger Eders Ægtefæller, eders Børn, Eders Undergivne en Arv, som kan opreise deres Mod i det Øieblik, da de med Taarer i Øiet omringe Eders Grav, og sige: vor Forsørger er borte ! O ; vandrer med Eders Overskud, saa ofte I det kunne, hen til dette Sparsommelighedens hellige Gjemmested, langt hellere, end at I skulle forøde det paa de vanhellige Steder, hvor dyd og Sædelighed haanes under lysternes vilde Tummel; og naar vindesyge Syndere ville lokke Eder ind i disse Lasternes Lønkamre, da Siger: Nei, en bedre Aand driver mig did, hvor jeg kan udsætte mit lovligen fortjente Overskud paa Velsignelsens Renter fra Himlen for mine Efterladte, og høste Velsignelsens Løn i min sidste Stund fra taknemmelige Læber, som et Reisepas til Saligere Egne !—

Hører med Opmærksomhed disse Opmuntringer, christelige Medborgere; det er Christendommens Aand, som udtaler sig gjennem min Mund til Eder, og til Eder især af den arbeidende og tjenende Classe i Folket. Men og I, som Himlen forlenede Overflod og bedre Kaar i Livet, gaaer ogsaa I denne Indretning velvillig tilhaande, som ikke uden Tilskud af den Formuende kan vorde til Velsignelse for den Fattige. Og naar I see, at den opnaaer sin velmenende Hensigt, naar i see den hjælpeløse finde i den sin Tilflugt paa Nødens dag, naar I see Enker og Faderløse trøstede ved den,- o, da har ogsaa Eders veldaad bragt Hjælpen tilveie, og aftørret mange Savnets Taarer; og bevidstheden herom skal styrke Eder i et Sorgens Øieblik, som en Engel fra Himlen. Thi saa er det velbehageligt for Gud, vor fælleds Fader i Christo.

Guds megen Naade og Barmhjertighed være og forblive over Eder alle !

61. (b) Stiftsprovst Brun

Hosfølgende 5 Afskrifter af en Skrivelse fra mig til Bergens Byes Menigheder tilstilles d.H. med tjenstlig Anmodning, at de behagelig ville besørge dem oplæste i Morgen fra alle Prædikestole i Bergens Bye, samt lade den til Domkirkens Menighed rettede Skrivelse atter oplæse i samme Kirke ved den i Overmorgen sammesteds afholdende Fasteprædiken.

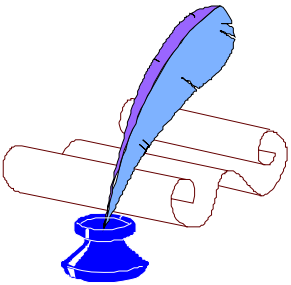

Slutten på brakkeriggen. Den tjente oss godt i over 2 år

Den første skissen av nybygget vi fikk se. Ikke ulikt det endelige resultatet

Nybygget, en sen ettermiddag i desember

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no
Internett:
http://www.arkivverket.no/bergen/om.html
http://www.digitalarkivet.no/

De siste utgavene i denne serien:

2003

2004

2/2004

1/2005

2/2005

3/2005

1/2006

2/2006

3/2006

1/2007

2/2007

3/2007

1/2008

2/2008

3/2008

1/2009

2/2009

3/2009

1/2010

2/2010

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

Lese Bergensposten på farten?: